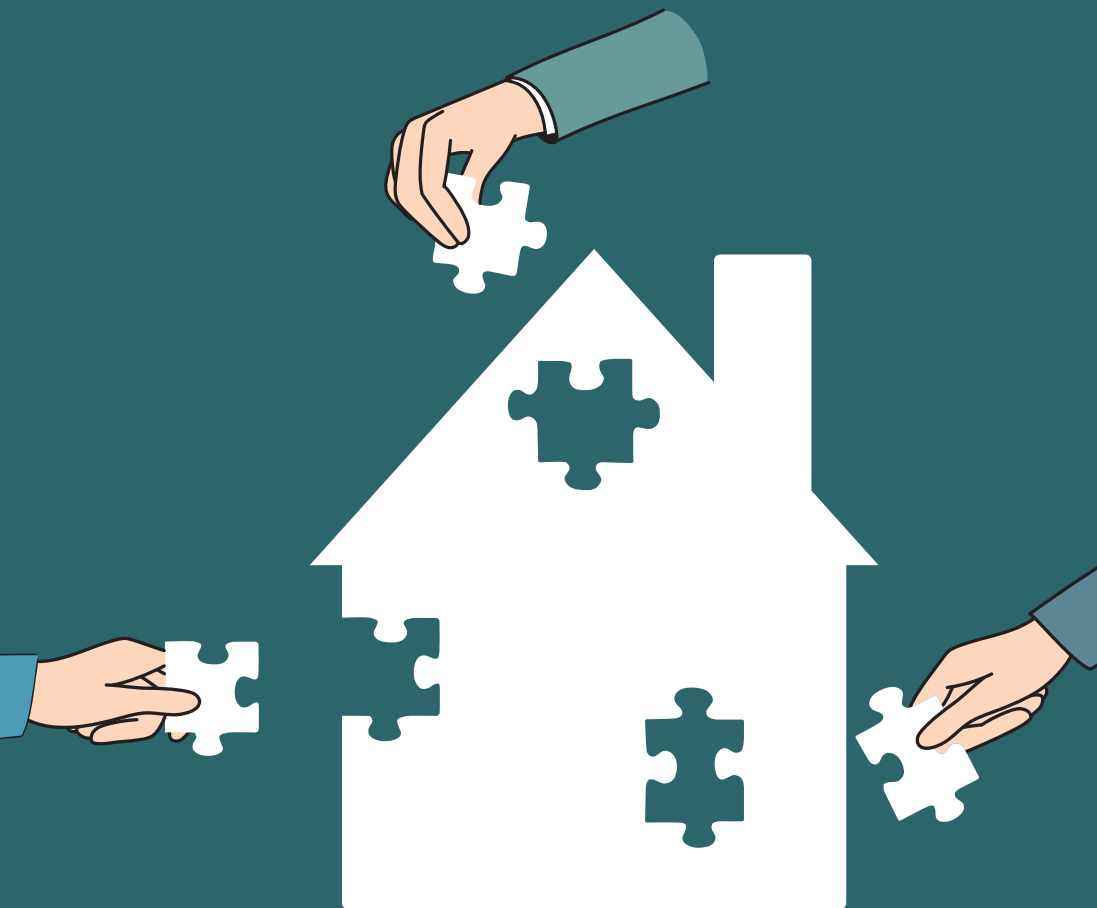

ROMSKE ZAJEDNICE U VREME KRIZE: **POMOĆ I(LI) POLITIKA?**

ROMSKE ZAJEDNICE U VREME KRIZE: POMOĆ I(LI) POLITIKA?

Forum Roma Srbije, 2023.

IMPRESUM

PUBLIKACIJA

Romske zajednice u vreme krize: pomoć i(li) politika?

IZDAVAČ

Forum Roma Srbije, Beograd

UREDNIKA

Maja Solar

AUTORI I AUTORKE

Predrag Momčilović, Jasmina i Iva Barčić, Dejan Marković,

Miljana Marić Ognjenović, Robert Kasumović, Danilo Ćurčić i Maja Solar

LEKTURA I KOREKTURA

Maja Solar

DIZAJN I GRAFIČKO UREĐENJE

Omnibooks, Beograd

ŠTAMPA

Digital Art Company, Beograd

TIRAŽ

400

ISBN-978-86-900647-7-9

Publikacija je nastala uz podršku Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe kao deo projekta programa političke edukacije Foruma Roma Srbije za 2023. godinu. Publikacija ili njeni delovi mogu se slobodno koristiti uz navođenje izvora. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i autorki i ne odražava nužno ni stavove Foruma Roma Srbije ni Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.

SADRŽAJ

- 4 UREDNIČKI PREDGOVOR
- 12 PREDRAG MOMČILOVIĆ
Obnovljivi izvori energije: šansa i(li) pretnja za romske zajednice?
- 26 JASMINA I IVA BARČIĆ
Superćelijska oluja i Romi/kinje u Novom Sadu
- 34 DEJAN MARKOVIĆ
Podstandardna romska naselja i nedostatak električne energije
- 43 MILJANA MARIĆ OGNJENIĆ
Prilike za rano učenje i istraživanje: Dostupnost programa podrške u romskim naseljima
- 53 ROBERT KASUMOVIĆ
Šapić – oličenje odnosa države prema Romima/kinjama
- 61 DANILO ĆURČIĆ
Zakon o socijalnoj karti i digitalno starateljstvo nad siromašnima
- 71 MAJA SOLAR
Filantropija ili solidarnost? Aktivističke kuhinje i politički potencijali
- 89 BIOGRAFIJE

– Urednički predgovor

Kriza se zaoštrava, i u svetskom i u regionalnom kontekstu, i to kriza na različitim nivoima: ekonomska, politička, kulturna, ekološka i energetska. Godina je obeležena ratom u Ukrajini, zaoštavanjem sukoba u Gazi i pučevima u Africi, ali i najgorim posledicama klimatskih promena do sada, što se u Srbiji manifestovalo kroz superćelijske oluje, poplave i ekstremne talase vrućina. Inflacija divlja i deluje kao da se ne može zaustaviti – iako države imaju mehanizme da je zauzdaju, ali to onda ne bi bilo na strani kapitala¹ – tako da cene kirija, računa, hrane i drugih životnih potrepština nastavljaju da rastu, dok plate stagniraju ili se smanjuju, otkazi se uvećavaju i smrti na radnom mestu su sve učestalije. Međutim, uprkos sve većoj društvenoj krizi, državne socijalne politike i servisi se još više sužavaju, tako da se osiromašenje većine stanovništva intenzivira, više je osoba u stanju beskućništva, kao i gladi.

Sve ovo može da deluje i kao pogodno tlo za pobune, otpore, štrajkove i velike društvene promene. Ali znamo, i kroz teoriju i

---

¹ Videti: Toni Prug, *Inflacija i prikrivena nejednakost*, decembar 2022, Slobodni Filozofski. Dostupno na: <https://slobodnifilozofski.com/2022/12/inflacija-i-prikrivena-nejednakost.html>

kroz istoriju, da se to ne dešava nužno: nikada velike krize nisu same po sebi, spontano, proizvele velike pobune obespravljenih i izrabljivanih. Za tako nešto je potrebno organizovanje.

Štaviše, kapitalistički ciklusi perioda rasta i opadanja (*boom-and-bust*) sastavni su deo kapitalizma, inherentni su mu, tako da ni kriza nije nešto što se događa neočekivano i spolja, već je neodvojivi deo kapitalističkog sistema proizvodnje. Stoga ni odgovori na krizu nisu nužno progresivni niti revolucionarni, niti će svaka kriza nužno dovesti do konačne propasti kapitalizma i pokušaja izgradnje nekog drugačijeg i pravednijeg društvenog sistema. Krize, čak, često ne dovode ni do reformskih mera kojima bi se drastične posledice po najsiromašnije makar ublažile. Zapravo, krize češće (i zbog ogromnog nezadovoljstva) postaju prilike za jačanje desnih političkih elita, konzervativnih i fašistoidnih opcija, te identitetsko-društvenih sukoba i svih mogućih manifestacija nasilja. U Srbiji se ove godine dogodilo i prvo školsko masovno ubistvo (u Beogradu), a onda još jedno van škole (kod Mladenovca), femicid je u porastu, ubijena je i trans žena... Zaoštravanje krize, dakle, može biti pogodno i za jačanje svih oblika nasilja, a pogotovu ona na temelju roda, lgbtiq+ identifikacija, etniciteta, rase, migrantskog statusa itsl.

Sve ovo je pripadnike i pripadnice romskih zajednica stavilo u još teži položaj, a bez nade da će država konačno nešto preduzeti. Mnoga romska naselja su i dalje bez struje, ključne posledice superćelijskih oluja – koje su najviše oštetile lošu infrastrukturu upravo u podstandardnim naseljima – se ne saniraju, socijalna pomoć se još više ukida, a državni predstavnici, poput bivšeg gradonačelnika Beograda, još više potpiruju rasi-

zam i vigilantizam. Dakako, romske zajednice znaju da država neće reagovati zato što se neko nada ili ne nada, već samo ako se država pritiska a zajednica samoorganizuje, tako da i u toj borbi istrajavamo i nastavljam. Ali, ovakva krizna konstelacija nas je nagnala da propitujemo i oblike pomoći, te da razmišljamo je li pomoć dovoljna i ključna za rešavanje problema romskih zajednica ili je – pored organizovanja raznih oblika pomoći – još bitnije organizovati politiku.

Čini se da je zaključak ovogodišnje publikacije: pomoć je potrebna, da bi se uopšte preživelo, ali nedovoljna je za temeljnije promene. Dakle, politika je još potrebna.

U tom pravcu i tekstovi ove publikacije ne govore samo o nekim od gorućih problema romskih zajednica, nego i naznačuju koji su sve načini politiziranja romskih zajednica mogući.

Ovogodišnja publikacija otpočinje tekstom Predraga Momčilovića koji se bavi energetsom tranzicijom sa neobnovljivih fosilnih goriva na ekološke, obnovljive i dekarbonizirane izvore energije. Momčilović pokazuje kako ova tranzicija nije puko tehnička stvar, te kako ona neće sama po sebi dovesti do poboljšanja za sve: autor se zalaže za pravednu energetska tranziciju u okviru boljeg društvenog sistema. On smatra da je samo tako moguće iskoristiti i potencijale za decentralizaciju i demokratizaciju energetskeg sistema. Autor također predlaže *zadrugarstvo* kao formu proizvodnje energije iz obnovljivih izvora, čime bi se smanjilo i energetska siromaštvo velikog broja stanovništva. Ovo se odnosi i na romske zajednice, jer bi energetske zadruge i korištenje solarne energije mogle biti jedno od rešenja problema sa strujom u podstandardnim romskim naseljima. A autor zaključuje preciziranjem kako bi se to moglo sprovesti uz

pomoć države i izmene zakona, uz izbegavanje ćorsokaka koje bi nosile privatne inicijative.

Jasmina i Iva Barčić su također povezali teme ekologije, klase i rasizma, pokazujući kako su superćelijske oluje (ekologija) posebno štetno uticale na siromašne (klasa) romske (rasa i etnicitet) zajednice, te kako se o tome manje govori i još manje donose adekvatna rešenja. I dok se u dominantnom diskursu, oluje i slične klimatske nepogode i dalje predstavljaju kao prirodna stihija, dakle kao nešto na šta ne možemo uticati, društveni pristup bilo kojem prirodnom fenomenu pokazuje upravo suprotno. Najpre, i superćelijske oluje su posledica društvenog sistema zbog čije nebrige se i klima drastično pogoršava. Potom, „prirodne katastrofe – različito utiču na različite društvene grupe. Stoga ekološke kataklizme nanose najviše štete onima koji su već oštećeni i u najranjivijoj poziciji: čiji materijalni uslovi su loši, objekti u kojima žive trošni, mogućnosti zaštite ili evakuacije minimalne. Pa tako su superćelijske oluje u Srbiji posebno veliku štetu nanele romskim zajednicama u neformalnim naseljima. I dok su aktivisti_kinje pomogli određenom broju ljudi da napišu Zahteve za nadoknadu štete državnim institucijama, primer iz jednog novosadskog naselja pokazuje svu neadekvatnost i mlakost državnog odgovora.

Dejan Marković piše o jednom od najvećih problema romskih podstandardnih naselja: nedostatku električne energije. Kako je najveći broj ovih naselja i dalje ilegalan, odnosno pravno-imovinski nerešen, onda se i nedostatak električne energije najčešće vezuje za nemogućnost priključka na centralnu elektrodistribuciju. Alternativni načini povezivanja na struju su često vrlo opasni po život, a prema poslednjim podacima, u Srbiji

je čak 570 naselja koja nemaju priključak na elektro-mrežu. Analizirajući osnovne probleme naselja bez električne energije, opasnosti i nedaće koje to sa sobom nosi, autor daje i nekoliko predloga za sistemsko i državno rešenje problema. Pored konkretnijih predloga za rešavanje problema sa strujom u romskim naseljima, Marković govori o još jednom rešenju, te nudi i predloge u vezi s modelima socijalnog stanovanja.

Miljana Marić Ognjenović analizira prilike za rano učenje dece u romskim naseljima. One su, zbog niskog socioekonomskog statusa, često sužene, jer se odrasli članovi domaćinstva pre svega bave obezbeđivanjem potrepština za preživljavanje, pa onda i nemaju vreme i druge uslove za bavljenjem detetovim učenjem. Ipak, kako je u procesima ranog učenja akcenat na samoinicijativnom učenju i saznavanju deteta, autorka smatra da bi staratelji – uz drugačije organizovano vaspitanje – mogli lakše kreirati i prilike za učenje. Ove prilike bi se, uprkos niskom socio-ekonomskom statusu, mogle kreirati uz podršku onih koji bi edukovali staratelje da lakše stvaraju te prilike. Podrška bi, prema autorki, trebalo da bude institucionalna, pre svega vezana za sistem ranog (predškolskog) obrazovanja i pristup zdravstvenom sistemu (posete pedijatru itsl). Podrška starateljima za kreiranje prilika za rano učenje ponekad dolazi i iz civilnog sektora, preko inicijativa različitih nevladinih organizacija, ali ona je projektno finansirana pa stoga kratkoročna i neraspoređena u šire zajednice. Autorka pledira za to da ova podrška roditeljima i starateljima, ukoliko nastoji biti kontinuirana i dostupna svima, mora biti sistemska: kroz javni sistem obrazovnih, zdravstvenih i usluga sistema socijalne zaštite. Jedan od primera je uključivanje čitalačkih poseta i učenja kroz

igru u patronažne službe Domova zdravlja, koje bi ove prakse sprovodile u domaćinstvima s resursima koje imaju na raspolaganju. Dakle, rano učenje deteta i podsticanje roditelja da kreiraju prilike za rano učenje, moglo bi se utkati u javne programe podrške romskim domaćinstvima, a to bi potom osnažilo daljnji proces obrazovanja.

Robert Kasumović je analizirao izjave gradonačelnika Aleksandra Šapića koje je davao povodom nesreće koja se dogodila u blizini romskog naselja, pokazujući kako se u jednoj političkoj figuri otelotvoruju državne politike prema Romima i Romkinjama uopšte. I kako je taj narativ opasan! Naime, Šapićeve stereotipne izjave o Romima koji su dobili socijalne stanove ali u njima čupali parket, kao i o tome da su romska „nehigijenska“ naselja opasna, retoričke su geste kojima se konstruišu i podupiru rasizam i antiromizam. Karakteriziranje naselja kao „nehigijenskih“, umesto kao „nestandardnih“ ili „neformalnih“, samo je nastavak buržoaskih narativa o čistoći i onima koji su prljavi jer su tobože takvi karakterno i po običajnosti. S obzirom na to da je ovo izjavljivala uticajna javna ličnost, podela na „čiste/prljave“ i „higijenske/nehigijenske“ ljude i zajednice se još više cementira. Umesto upiranja prstom u tobože nehigijenske individue i zajednice, jedan politički predstavnik naroda bi trebalo da govori o *uslovima* koji dovode do nečistoće i nehigijene. Ali to bi onda značilo da bi isti morao da sprovede politiku koja bi iskorenila takve uslove ili da se makar pita kakva je aktualna politika ako tako velik broj ljudi ostavlja bez adekvatnog krova nad glavom, bez zaposlenja, bez lakog ili nikakvog pristupa obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, pa čak i bez struje i bez vode... Šapićeve rasističke izjave su, kako Kasumović

zaključuje, još jednom pokazale nevažnost problema romskih zajednica za vlast.

Danilo Ćurčić pak analizira neke od problema novog Zakona o socijalnim kartama i kakve to posledice ima za siromašne Rome i Romkinje. Podsećajući na začetke sistema nadzora, starateljstva, disciplinovanja i kontrole siromašnih putem socijalnih politika – koji su se razvijali u prvoj zemlji u kojoj je nastajao kapitalizam, Velikoj Britaniji – on pokazuje kako se ova funkcija starateljstva (onih koji imaju moć nad onima koji tu moć nemaju) nastavlja i kroz savremene oblike sistema socijalne pomoći. Štaviše, nastavljaju se i raslojavanja na siromašne koji pomoć „zaslužuju“ i siromašne koji pomoć „ne zaslužuju“, pa tako i novi sistem socijalnih karti ima algoritam koji je još više zategnuo mehanizam kontrole i sužavanja mogućnosti da se pomoć uopšte dobije. Za pripadnike i pripadnice romskih zajednica, kao onih koji su najsiromašniji u Srbiji, kontekst digitalizacije socijalne zaštite stvara dodatne teškoće, a ogroman broj njih je izgubio socijalnu pomoć jer se bave i sakupljanjem sekundarnih sirovina – što se prema novom zakonu tretira kao dovoljan prihod, iako se niti od strahovito malog iznosa socijalne pomoći niti od strahovito malog prihoda skupljača sekundarnih sirovina ne može preživeti. U pogledu *primene* Zakona o socijalnim kartama, stvar je još složenija jer se prava korisnika socijalne pomoći neprekidno krše, a autor zaključuje da promena može doći samo „odozdo“ (*grassroot*), kroz samoorganiziranje zajednica.

Maja Solar svojim tekstom o solidarnim kuhinjama zaključuje propitivanje veza i razlika pomoći i politike. Pokazujući na primerima različitih pristupa kuhinja koje pripremaju hranu za

siromašne, beskućne i gladne kako neko organizovanje pomoći može da ide više u pravcu filantropije, a neko drugo pak može ići više u pravcu solidarnosti, odnosno politike, autorka se zalaže za veću politizaciju sâme pomoći. Jedan od boljih primera takvog politiziranijeg organizovanja pomoći je *Solidarna kuhinja* u Beogradu, koja kroz pripremu i preraspodelu hrane jednu borbu (protiv gladi) nastoji povezati sa drugim borbama (protiv gubitka krova nad glavom, protiv diskriminacija po bilo kom osnovu, protiv eksploatacije, protiv ekoloških ranjavanja...) Pomoć koja ostaje u okvirima pukog humanitarizma samo privremeno ublažava pojedine nesreće, ali donosi i dodatne teškoće organizovanja takve vrste pomoći (pitanja privilegije onih koji su uopšte u mogućnosti da pružaju pomoć, problemi volonterskog i sličnih oblika neplaćenog ili potplaćenog rada, pitanja kapaciteta i potkapacitiranosti, te pregorevanja i iscrpljivanja onih koji nastoje pružati pomoć itsl.) Dok pomoć koja više ide u pravcu politike, dakle u pravcu većeg povezivanja i organizovanja različitih društvenih grupa, jeste solidarna pomoć kojoj su horizont temeljne društvene promene.

Ovim tekstovima smo nastojali dati doprinos upravo tim promenama.

Novembar, 2023.

Urednica, Maja Solar

– **Obnovljivi izvori energije: šansa i(li) pretnja za romske zajednice?**

Zagađenje životne sredine, klimatske promene i prekomerna potrošnja neobnovljivih fosilnih izvora energije doveli su do situacije da je potrebno izvršiti što bržu tranziciju sa fosilnih goriva na obnovljive izvore energije. Upravo ovo je jedna od najčešćih definicija energetske tranzicije – kao prelazak sa proizvodnje električne i toplotne energije zasnovane na fosilnim gorivima na ekološki neutralne, prvenstveno dekarbonizirane izvore energije². Stoga se očekuje da obnovljivi izvori energije dobijeni iz vetra, vode i sunca i dr. igraju ključnu ulogu u budućoj društveno-ekološkoj transformaciji.

Energetska tranzicija, sama po sebi, obično je predstavljena kao prilično *tehnička* stvar i izveštaji o energetskim bilansi-

---

² Cleveland, Cutler. (2014). Dictionary of Energy (2nd Edition).

ma³ daju mnoštvo podataka. Oni se uglavnom prikazuju preko procenata obnovljivih izvora energije u ukupnom energetsom miks, kroz kapacitet postrojenja i proizvedene kilovate, megavate i gigavate energije. Međutim, bez uključivanja *društvenog* aspekta, energetska tranzicija može da dovede i do pogoršanja uslova života za deo stanovnika, a posebno se na udaru mogu naći oni na marginama društva. Kao i sva druga tehnologija, obnovljivi izvori energije nisu niti inherentno dobri, niti loši, već je je društveni sistem u kojem se koriste ono što suštinski određuje njihovu primenu.

Uvođenje elementa *pravednosti* u energetska tranziciju ključno je zarad osiguravanja da se ona ne bi odigrala poput ekonomske tranzicije u našem postsocijalističkom kontekstu – preko leđa onih koji se već nalaze u teškoj socio-ekonomskoj poziciji. Pravedna energetska tranzicija treba da dovede do toga da se položaj različitih marginalizovanih zajednica, poput romskih i drugih zajednica, unapredi tako što će se smanjiti različiti aspekti siromaštva od opšteg do energetske, uz smanjenje ekonomske nejednakosti i unapređenje životne sredine⁴.

Obnovljivi izvori energije nude mogućnost decentralizacije i demokratizacije energetske sistema, tako da građani pojedinačno ili udruženo mogu da učestvuju u proizvodnji i korišćenju energije. Ova mogućnost otvara mnoga vrata za rešavanje problema energetske siromaštva, kao problema sa kojim se puno građana našeg društva suočava. Razvijanjem zakona i podzakonskih dokumenata, kao i sistema podsticaja za korišćenje obnov-

---

3 Republički zavod za statistiku. (2023). Energetski bilansi 2021.

4 Ministarstvo prostora / Institut za urbane politike. (2022). Mapiranje pravedne zelene tranzicije

ljivih izvora energije – prevashodno solarne energije, jer je naj-dostupnija – može se, pre svega, raditi na poboljšanju životnog standarda građana koji su suočeni sa energetske siromaštvom, ali i daljem unapređenju njihovog položaja u društvu.

Donošenjem Zakona o korišćenju obnovljivih izvora energije⁵ uveden je termin “kupac-proizvođač” u naše zakonodavstvo, status poznat i kao “prozumer”. To praktično znači da od sada građani mogu da na svoj krov postavljaju solarne panele, proizvodeći energiju jednim delom za sebe, a višak da predaju u elektroenergetski sistem i koriste kada ima manje sunca. Ovim su otvorena vrata građanima da sami proizvode svoju energiju iz obnovljivih izvora. Pored toga, zadrugarstvo je koncept koji je već dugo zastupljen na ovom području, posebno u vreme kriza tokom kojih su se zadruge pokazale kao otpornije jer se ne vode isključivo profitnim aspektom, već se takođe i staraju o zajednici i doprinose razmeni znanja.

Rastuća dostupnost tehnologije za proizvodnju energije iz solara, kao i relativno niže cene, čine ovaj vid energije odličnim potencijalom ne samo za dekarbonizaciju već i za decentralizaciju i demokratizaciju energetske sektora. Daljom adaptacijom zakona, tako da se stvore potrebne olakšice za socijalno ugrožene slojeve društva, koji su u najvećem broju pogođeni energetske siromaštvom, mogao bi se napraviti korak u dobrom pravcu ka rešavanju ovog problema i obezbeđivanja neophodne količine energije za sve.

Ipak, osim što predstavljaju priliku da se velik broj građana izvuče iz stanja energetske siromaštva i da im se omogući energetske suverenitet, obnovljivi izvori energije mogu imati i

---

5 Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije, (“Sl. glasnik RS”, br. 40/2021 i 35/2023)

svoju mračnu stranu. Ukoliko kontrola nad njima nije demokratska, može doći do pritiska da se pojedina naselja rasele kako bi se proširili kapaciteti obnovljivih izvora energije ili bi obezbeđivanje neke količine energije kroz obnovljive izvore moglo postati izgovor za nastavak infrastrukturnog neinvestiranja i neuključivanja države kada su u pitanju uslovi života u podstandardnim romskim naseljima.

Romska podstandardna naselja i energetska siromaštvo

U Srbiji postoji 702 podstandardnih romskih naselja i u njima živi 167 975 ljudi. Podstandardno naselje predstavlja područje na kome se nalaze objekti za stanovanje, a koji poseduju barem jednu od sledećih osobina: neadekvatno snabdevanje vodom za piće, neadekvatna komunalna infrastruktura (kanalizacija, snabdevanje električnom energijom i drugo), loš pristup javnim servisima (škole, domovi zdravlja, mreža javnog prevoza), loš strukturalni kvalitet stambenih jedinica (neadekvatno izgrađeni objekti, loši građevinski materijali, starost i drugo), prenaseljenost u smislu prosečne gustine stanovnika po jedinici površine i nerešeni imovinsko-pravni odnosi objekata i parcela⁶. Oko 24 000 ljudi u 14,35 % (65) romskih naselja uopšte nema ili ima neregularan pristup električnoj energiji. Čak 6, 26% (44) romskih naselja se karakterišu kao slamovi jer u njima ne postoji ni vodovodna, ni električna, ni kanalizaciona mreža⁷.

---

⁶ *Između forme i realnosti. Izveštaj iz senke o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji*, Forum Roma Srbije, 2018

⁷ Mapiranje podstandardnih romskih naselja prema rizicima i pristupu pravima u

U romskim naseljima, čista goriva za kuvanje koriste se u 42% domaćinstava (najviše se koristi električni šporet – 39%), dok 58% domaćinstava za kuvanje koristi goriva koja zagađuju životnu sredinu, pretežno fabrički proizvedene šporete na čvrsta goriva. Svega 13% domaćinstava u romskim naseljima za grejanje prostora koristi čista goriva. Čak 86% koristi goriva koja zagađuju životnu sredinu (od toga najviše drva – 85%). Električnu energiju za osvetljavanje prostora koristi 98% domaćinstava u romskim naseljima. Ukupno posmatrano, svega 12% domaćinstava u romskim naseljima upotrebljava čista goriva za kuvanje, grejanje i osvetljavanje, za razliku od nacionalnog uzorka gde je taj procenat 52%⁸.

Svi ovi podaci pokazuju nam da se veliki broj stanovnika podstandardnih romskih naselja nalazi u stanju siromaštva ili u riziku od siromaštva, a onda je još veća verovatnoća da je i većina stanovnika ovih naselja u riziku od energetske siromaštva. *Energetsko siromaštvo* se definiše kao rezultat kombinacije niskih prihoda domaćinstva, velike potrošnje raspoloživih prihoda na energiju i nedovoljne energetske efikasnosti. U Srbiji je ovaj pojam prvi put zvanično prepoznat u Zakonu o energetske efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije⁹. Kriterijumi za utvrđivanje energetske siromaštva još uvek izostaju, pa je nepoznat tačan broj građana koji se suočava sa posledicama energetske siromaštva.

Republici Srbiji 2021 - 2022. Videti više na: https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-02/Mapiranje_podstandardnih_romskih_naselja_SRB_web.pdf

8 Isto.

9 Zakon o energetske efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije ("Sl. glasnik RS", br. 40/2022)

U Srbiji 20% objekata nema termičku zaštitu, gotovo 60% građevinskog fonda ne ispunjava standarde sa aspekata građevinske fizike, a broj novoprojektovanih objekata građenih uz poštovanje najnovijih propisa energetske efikasnosti je zanemarljivo mali u odnosu na ukupan građevinski korpus¹⁰. Čak 9,9% domaćinstava u zemlji ne može da si priušti dovoljno topao dom, dok četvrtina nije u stanju da redovno plaća račune za komunalne usluge¹¹. Sve navedeno ukazuje da je problem energetskog siromaštva veliki i da je potrebno osmisliti i provoditi politike koje će se ovim problemom baviti. Takođe, veliki procenat objekata koji ne ispunjavaju građevinske standarde je u vlasništvu socijalno ugroženih građana. Tu spadaju i podstandardna naselja i objekti, koji u 75% slučajeva čine romska naselja.

Podstandardna naselja su prva na udaru klimatskih promena koje sve više utiču na naš region. Usled male energetske efikasnosti potrebno je neuporedivo više energije da se zagreju objekti ali je sve više energije potrebno i za hlađenje ovakvih naselja koja preko leta postaju nepodnošljiva za život usled previsokih temperatura. Podstandardna naselja su zbog loše infrastrukture i lošijih objekata češće na udaru poplava, a usled korišćenja slabih materijala u izgradnji ova naselja su i najveće žrtve olujnih udara, poput superćelijskih oluja koje su pogodile region tokom 2023. godine.

---

¹⁰ RES Fondacija. (2021). *Sve što ste hteli da znate o energetskom siromaštvu u Srbiji 2021*.

¹¹ Republički Zavod za Statistiku. (2019) Anketa o prihodima i uslovima života

Neki od problema aktuelnih zelenih politika

Interesovanje za obnovljivim izvorima energije u Srbiji polako raste, što zbog njihove sve niže tržišne cene, što zbog sistema subvencija koje Republika Srbija i lokalne samouprave dodeljuju za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora energije. Nažalost ove subvencije nisu nimalo socijalno osetljive pa je većina subvencija otišla na novoizgrađene vetroparkove¹² koji su u najvećem delu u vlasništvu stranog kapitala, a dobar deo novca je otišao za subvencionisanje rada malih i mini hidroelektrana,¹³ koje su se pokazale kao veoma destruktivne za prirodu i lokalne zajednice. Dok je tek jedan mali deo otišao na subvencionisanje solarnih elektrana.

Solarna energija se uglavnom sufinansira zajednički iz budžeta Republike Srbije i lokalnih samouprava i to u iznosu od 50%, dok ostatak treba da obezbedi domaćinstvo koje aplicira. Osim toga, obavezan preduslov za apliciranje na ove konkurse predstavlja i posedovanje legalizovanog objekta što predstavlja problem za većinu stanovnika podstandardnih romskih naselja. Mere sufinansiranja solarne energije nisu socijalno osetljive, tako da se pri konkurisanju ne uzimaju u obzir socijalni status aplikanta ili njihova primanja, što automatski stavlja u privilegovaniji položaj ljude iz srednje i više klase koji imaju novca za sufinansiranje ovakvih projekata, a

---

12 Predrag Momčilović. (2020). *Obnovljivi izvori: „propuštena“ prilika za demokratizaciju energetskeg sektora*. dostupno na: <https://www.masina.rs/obnovljivi-izvori-propustena-prilika-za-demokratizaciju-energetskeg-sektora/>

13 Mila Manojlović. (2019). *Koliko su zaista štetne male hidroelektrane?* Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/koliko-su-zaista-%C5%A1tetne-male-hidroelektrane-/29736359.html>

često imaju i više znanja za prolaženje komplikovanog birokratskog procesa.

Primer toga kako je država neosetljiva na klasnu perspektivu u pristupu obnovljivim izvorima energije je to da umesto da se radi na tome da se svim stanovnicima Srbije obezbedi stalna dostupnost električnom energijom, subvencije idu za električne automobile. Naime, budući vlasnici električnih i hibridnih automobila mogu da dobiju do 5000 evra sufinansiranja za električne automobile¹⁴, dok stanovnici podstandardnih naselja ne mogu da apliciraju ni za zamenu šporeta. Ovo pokazuje kako funkcioniše preraspodela bogatstva, ali od siromašnih prema bogatima, i kako država Srbija subvencionise bogatije stanovnike umesto da se brine o onima na margini.

Osim toga, kada su u pitanju obnovljivi izvori energije, treba biti obazriv i sa njihovim korišćenjem, jer ukoliko se koriste na pogrešan način mogu biti jednako *ekstraktivistički*¹⁵ kao fosilna goriva. Primer su male i mini hidroelektrane koje su predstavljane kao zelena energija, ali su u stvarnosti dovodile do uništavanja vodotoka, ekosistema oko reke, ali i zajednica koje se tradicionalno oslanjaju na korišćenje vode iz uglavnom malih reka.

Na globalnom nivou, pak, sve su češći sukobi zbog suprotstavljenih interesa za obnovljive izvore energije pod uticajem krupnog kapitala i interesa autohtonih zajednica. Zato bi tre-

---

14 Uredba o uslovima i načinu sprovođenja subvencionisane kupovine novih vozila koja imaju isključivo električni pogon, kao i vozila koja uz motor sa unutrašnjim sagorevanjem pokreće i električni pogon. ("Sl. glasnik RS", br. 18/2023)

15 Od pojma ekstrakcija – crpljene sirovina. Označava crpljenje prirodnog bogatstva, uglavnom zarad izvoza. Ovaj ekonomski model eksploatacije prirodnog bogatstva uobičajeniji je na globalnom Jugu, ali postaje sve prisutniji i na evropskoj polu-periferiji u vidu takozvanih zona žrtvovanja.

balo biti obazriv sa predlozima uvođenja obnovljivih izvora energije u podstandardna naselja i postarati se da romske i druge zajednice dobiju vlasništvo i pravo upravljanja nad takvom energijom.

Prikaz slučaja korišćenja solarnih panela u romskom naselju

Da korišćenje obnovljivih izvora energije nije isključivo povezano sa bogatim i(li) srednjeklasnim naseljima, pokazuje i poneki primer u romskom podstandardnom naselju, poput “Crvene Zvezde”. Ali da bi se ovakvi primeri umnožili, potrebno je snažnije učešće države kako bi pomogla svima koji žele da pređu na obnovljive izvore, umesto da se to svodi isključivo na individualni napor.

U naselju “Crvena Zvezde”, jednom od najvećih romskih naselja u Nišu, na kući čiji je vlasnik Arif Haziri postavljeni su solarni paneli. Na krovu njegove porodične kuće nalazi se 5 solarnih panela. U podrumu kuće postavljena je baterija koja se puni uz pomoć solarnih panela, a ona je povezana sa elektroinstalacijama u kući. Arif kaže da sa jednim kompletnim punjenjem baterije može obezbediti 4 dana struje čitavoj porodici, ali da se ova električna energija ne može koristiti za rad određenih aparata koji su energetske intenzivni, poput grejalice, bojlera ili veš mašine. Dakle, porodica može nesmetano koristiti sijalice, punjače za telefone i lap-topove, pa čak i televizor za koji su morali da nabave specijalni pretvarač napona.

Stanovnici ovog naselja ne poseduju individualne priključke na električnu mrežu, već se čitavo naselje snabdeva sa dva strujomera, što znači da su stanovnici naselja sami razvili sopstvenu elektro-mrežu po čitavom naselju. Zbog ovoga su problemi snabdevanja strujom stanovnika ovog naselja česti. Danas u naselju ima struje samo zahvaljujući naredbi Međunarodnog suda za ljudska prava u Strazburu, koja je stigla nakon tužbe Evropskog centra za prava Roma (ERRC).

Arif Haziri je samo jedan od mnogih stanovnika naselja “Crvena Zvezda” koji je morao da se suoči sa problemima života bez struje. Nakon što je u toku 2018. godine svim stanovnicima ovog naselja isključena struja na više meseci¹⁶, Arif je rešio da uvede struju u svoju porodičnu kuću uz pomoć solarnih panela. Kako kaže, ideju je dobio od kolege koji je panele ugradio u svoju vikendicu.

Prema Arifovim rečima, ugradnja solarnih panela i kupovina baterije je njegovu porodicu koštala oko 1700 eura. Kaže da je izvestan deo tog novca pozajmio od prijatelja kako bi ubrzao ugradnju. Kao glavne razloge za postavljanje solarnih panela naveo je to da je želeo da svojoj deci obezbedi nesmetano učenje i izradu domaćih zadataka, jer im je za to neophodna struja.

Arif smatra da je ugradnja solarnih panela dobra investicija, ali je svestan da iziskuje velika finansijska sredstva koje većina stanovnika naselja “Crvena Zvezda”, ali i drugih podstandardnih romskih naselja, nisu u mogućnosti da izdvoje.

---

16 Južne vesti. (2018). *Više od 100 porodica u naselju Crvena zvezda bez struje 5 meseci*. Dostupno na: <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Vise-od-100-porodica-u-naselju-Crvena-zvezda-bez-struje-5-meseci.sr.html>

Koraci ka održivim i energetski bogatim naseljima

Kako bi se omogućilo i olakšalo korišćenje obnovljivih izvora energije i u podstandardnim romskim naseljima, ovaj napor ne sme se svesti na individualne poduhvate već je potrebna snažnija uloga države koja bi bila garant da kroz različite vidove sufinansiranja omogući prelazak na čistije energente. Kako bi se ovo ostvarilo potrebno je da se izmene uslovi konkursa za sufinansiranje ugradnje solarnih panela za proizvodnju električne energije na porodičnim kućama. Za sada, stanovnici podstandardnih romskih naselja nemaju mogućnost ni da konkurišu na ove pozive, jer je jedan od uslova posedovanje legalnog objekta, što je za veliku većinu stanovnika ovih naselja problem. Usled nemogućnosti legalizacije objekta, stanovnici ostaju uskraćeni za niz potencijalnih socijalnih benefita.

Potrebno je izmeniti uslove konkursa tako da legalizovan objekat ne predstavlja osnov, a to je moguće uraditi tako što će se uslovi konkursa vezati za *lice koje aplicira* a ne za objekat. Postavljanje solarnih panela na nelegalizovane objekte daleko je manja opasnost nego korišćenje jednog strujomera i zajedničke, često improvizovane elektro-mreže, usled čega se neretko javljaju požari ili padovi sistema. Solarni paneli mogu doprineti stabilnosti objekta i sprečiti prokišnjavanja, koja su u podstandardnim romskim naseljima česta. U slučaju rase-ljavanja naselja, solarne panele i invertor je lako preseliti na drugi objekat.

Omogućavanje i subvencionisanje izgradnje solarnih panela u romskim podstandardnim naseljima višestruko bi unapredilo život stanovnika, posebno u onim naseljima koja

imaju probleme sa isključenjima električne energije. Istovremeno, smanjilo bi se zagađenje i doprinelo bi se borbi protiv klimatskih promena – koje još intenzivnije pogađaju najmarginalizovanije, poput Romkinja i Roma koji žive u podstandardnim naseljima.

Umesto kolektivne naplate električne energije koja se ogleda u korišćenju jednog ili svega par strujomera u celom naselju, što je slučaj u pojedinim podstandardnim romskim naseljima, potrebno je potrošnju i naplatu individualizovati, ali podsticati kolektivnu proizvodnju električne energije. Kroz energetska zadrugarstvo moguća je izgradnja kolektivnih kapaciteta za proizvodnju, potrošnju ali i vlasništvo nad mrežom za distribuciju električne energije. Stimulisanjem energetske zadrugarstva može se obezbediti jeftinija i čistija energija za stanovnike podstandardnih naselja uz potencijalno otvaranje novih radnih mesta.

Energetske zadruge još uvek nisu šire prepoznate kao mehanizam za prelazak na obnovljive izvore energije i smanjenje energetske siromaštva, pa se ni ne nalaze u zakonskim i strateškim dokumentima. Već odavno zastareli Zakon o zadrugama¹⁷ u nijednom od svojih brojnih članova ne prepoznaje energetske zadruge, već je na jednom mestu navedeno da se zadruge mogu osnovati i kao druge vrste zadruga za obavljanje proizvodnje, prometa robe, vršenja usluga i drugih delatnosti u skladu sa zakonom. Novi zakon morao bi i da sadrži mehanizme kako da se unapredi status zadruga, jer trenutno se u Srbiji prepoznaje samo privatna i državna imovina a svi drugi vidovi imovine su zanemareni.

---

17 Zakon o zadrugama, ("Sl. glasnik RS", br. 112/2015)

Zakonsko neprepoznavanje energetske zadruga umnogome otežava njihovo finansiranje. Do sada su podršku države u vidu subvencija gotovo isključivo dobijale poljoprivredne zadruge, dok ostali vidovi zadrugarstva nisu bili obuhvaćeni ovim subvencijama. Pojednostavljenjem procedura i omogućavanjem da se po zadružnim principima otvore finansijske ustanove koje bi podržavale zadrugarstvo dalo bi veliki zamajac celokupnom sektoru zadrugarstva, a prelilo bi se i na druge sektore solidarne ekonomije.

Izmene Zakona o zadrugarstvu u pravcu prepoznavanja “alternativnih” vidova zadrugarstva, trebalo bi da prate i izmene strateških dokumenata, poput Strategija razvoja energetike Republike Srbije (koja ne prepoznaje zadruge kao relevantne nosioce pravedne energetske tranzicije). Zadrugarstvo se ne spominje ni u Strategiji za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period 2022-2030. godine.

Kada bi država bila država za ljude...

Obnovljivi izvori energije, dakle, predstavljaju veliki potencijal i mogu biti zamajac u transformaciji podstandardnih romskih naselja i rešavanju pitanja energetske siromaštva. Ipak, potrebno je pri njihovoj primeni voditi računa o nekoliko stvari.

Primena obnovljivih izvora energije ne sme da bude zamera za infrastrukturna ulaganja u podstandardna naselja. Ovo znači da izgradnja solarne elektrane u romskom naselju ne sme da bude razlog zbog kog se na električnu mrežu neće priključiti celo naselje ili razlog da se ne proširi gradska komunalna infrastruktura na celo naselje. Ukoliko se primenjuju selektiv-

no, obnovljivi izvori energije umesto integraciji mogu voditi u još veću getoizaciju podstandardnih romskih naselja, gde će se uloga države još više smanjiti.

Uloga države je ključna u rešavanju ovih problema, jer samo država može da obezbedi socijalno osetljivo sufinansiranje za obnovljive izvore energije, kao i izmene zakonskih i strateških dokumenata tako da idu u korist marginalizovanim zajednicama. Zato je bitno pozivati na povećanu ulogu države, ali ne države koja je represivna i segregacijska već ona koja će želeći da čuje sve svoje stanovnike, a posebno one sa margine (poput većine stanovnika podstandardnih romskih naselja).

Inkluzivnost i demokratizacija ključne su ukoliko želimo da zajednica prihvati obnovljive izvore energije. Sve dok se ovakve inicijative – bilo da su one za izgradnju solarnih elektrana ili energetske zadruge – sprovode odozgo nadole, te dok dolaze uglavnom od ne-Roma, bez konsultacija sa članovima romskih zajednica, oni će s pravom biti nepoverljivi spram njih.

Unapređenje položaja podstandardnih romskih naselja uz korišćenje obnovljivih izvora energije se neće desiti ukoliko se ova oblast prepusti "slobodnom" tržištu. Deregulacija tržišta je uzrok zbog koga se puno ljudi nalazi u energetsom siromaštvu i tržišni metodi to neće rešiti, već mogu dodatno da zaoštre situaciju. Štaviše, zbog dominacije principa "slobodnog" tržišta, romske zajednice i jesu marginalizovane. Zato je pri ulaganjima u obnovljive izvore energije dobro voditi se principom *zajedničkih dobara*, gde je poželjno zajedničko vlasništvo nad resursom – u ovom slučaju solarnim elektranama – uz zajedničko upravljanje, a zarad boljitka cele zajednice, dok država može imati ulogu supervizora.

– Superćelijska oluja i Romi/kinje u Novom Sadu

Veliko nevreme koje je prethodno prošlo kroz ostale zemlje regiona (Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Sloveniju), pogađalo je i Srbiju u nekoliko navrata tokom jula meseca ove godine. Ovo nevreme je „odnelo“ živote, ostavilo povređene ljude, čupalo drveće, rušilo krovove i objekte, kidalo električne instalacije, te zatvaralo aerodrome. Meteorolozi objašnjavaju da se radi o superćelijskoj oluji, međutim oni ostaju samo u okviru meteoroloških objašnjenja, bez uzimanja u obzir *društvenog* konteksta koji je suštinski za klimu i klimatske promene.

Superćelijske oluje donose grâd, jake udare vetra i tornada, što u ekstremnim slučajevima može da izazove veliku materijalnu štetu – kao što se i dogodilo širom Srbije. Stižu sa oblacima koji umeju da deluju zastrašujuće i pravi su primer prirodnih katastrofa. Pritom, ako su olujni oblaci nekada mogli biti omiljena meta lovaca na oluje i ljubitelja ekstremnih vremenskih

pojava, superćelijski oblaci ne mogu tako lako biti stvar sportova i estetika, jer posledice koje ostavljaju nisu nimalo omiljene na područjima gde prouzrokuju štetu. Prema rečima meteorologa Nik Viltgena, meteorologa portala Weather.com, superćelijsku grmljavinsku oluju karakterišu postojane i snažne rotirajuće uzlazne struje. Ove oluje nastaju u nestabilnoj vazdušnoj masi, a nužan uslov za njihov nastanak je pomeranje vetra po visini. Obično pri tlu duvaju južni ili jugoistočni vetrovi, a u višim slojevima zapadni ili jugozapadni. Ovakva kombinacija vetrova po slojevima izaziva horizontalno rotirajuće kretanje vazduha u donjim slojevima troposfere. Isto to brzo uzdižuće kretanje vazduha koje pravi oluju, horizontalnu rotaciju vazduha pretvara u vertikalnu, a ta rotacija je vidljiva u strukturi zastrašujućeg oblaka.¹⁸

U Srbiji je sve vreme bio prisutan narativ da se protiv prirode ne može, što odgovara nadležnima kako bi ih razrešio njihovog dela krivice, jer ukoliko nije moguće boriti se protiv sila prirode onda niko nije ni kriv. Svemu tome, kako to obično biva, doprinieli su i mediji, koji su, umesto da detaljno informišu ljude i ne dižu paniku, štancali naslove u kojima se provlače priče o nemogućnostima da ljudi utiču na oluju i da se tu samo Bog pita, te da nas očekuje još mnogo toga. Bombastičnim naslovima poput „Najgora oluja prošla Srbiju!“ ili „Preživimo“ uspeli su da stvore strah i paniku još većih razmera, naročito kod onog dela stanovništva kojima je oluja odnela sve.

Senzacionalističko izveštavanje samo doprinosi nepravovremenom i neadekvatnom reagovanju.

---

¹⁸ Dostupno na: <https://www.crometeo.hr/sto-su-superceljijski-oblaci-i-kako-nastaju-foto/>

„Takođe posledice dugogodišnjeg nereagovanja i neadaptiranja na promene klimatskih uslova doprinele su da nastala materijalna šteta bude još veća. Uprkos tome što su medijski naslovi sutradan bili bombastični i tvrdili kako niko nije mogao da predvidi snagu i veličinu oluje, klimatski modeli kažu suprotno. Prema klimatskim modelima odavno je poznato da će oluje koje pogađaju Balkan biti sve snažnije i sve češće i da će se javljati nove nepogode koje su do sada bile nepostojeće ili retke na ovim prostorima. To potvrđuju svedočenja i snimci vrtloga nalik tornadu u nastajanju u Vojvodini.“¹⁹

Olujom u Srbiji su bili pogođeni svi, međutim, kako je uvek stvar sa „prirodnim“ katastrofama ta da su one *društveno* određene, najveće poteškoće su pretrpeli najugroženiji. Među njima su i siromašni Romi i Romkinje iz neformalnih naselja.

U Srbiji postoji 702 podstandardnih romskih naselja i u njima živi 167 975 ljudi. Podstandardno naselje predstavlja područje na kome se nalaze objekti za stanovanje, a koji poseduju sledeće karakteristike: neadekvatno snabdevanje vodom za piće, neadekvatna komunalna infrastruktura (kanalizacija, snabdevanje električnom energijom i drugo), loš pristup javnim servisima (škole, domovi zdravlja, mreža javnog prevoza),

---

¹⁹ Videti: Predrag Momčilović, *Supercélijiske oluje u vrtlogu senzacionalizma i teorija zavjere*, na portalu BILTEN, jul 2023. Dostupno na: <https://www.bilten.org/?p=45189>

loš strukturalni kvalitet stambenih jedinica (neadekvatno izgrađeni objekti, loši, trošni i oronuli građevinski materijali, zastarelost materijala i infrastrukture, i drugo), prenaseljenost u smislu prosečne gustine stanovnika po jedinici površine i nerešeni imovinsko-pravni odnosi objekata i parcela.²⁰ U velikom broju tih naselja ne postoji nikakav ili neadekvatan pristup struji.

U GIZ studiji *Mapiranje podstandardnih naselja u Gradu Beograd*, koja je objavljena 2022. godine, navedeno je da čak 57 podstandardnih romskih naselja na teritoriji Grada Beograda nema pristupa električnoj energiji, a procenjeni broj stanovnika u ovim naseljima je oko tri hiljade.²¹

Podstandardnih romskih naselja u Novom Sadu ima 4, ali je broj stanovnika u ovim naseljima približan ukupnom broju u 57 beogradskih naselja. Veliki broj stanovnika podstandardnih romskih naselja su siromašna ili su u riziku od siromaštva.

Sve ovo je bitno za kontekst prirodnih i klimatskih nepogoda, jer u društvenom okviru siromaštva posledice ovih razornih pojava su još razornije. Šta se, dakle, desilo sa romskim domaćinstvima, kakve su oni štete pretrpeli i kako su preživeli brojne nalete superćelijske oluje?

Naselje Veliki Rit u Novom Sadu nalazi se na samom obodu grada, u blizini izlaza na autoput Novi Sad–Beograd, i broji oko 3000 stanovnika. Većina stanovnika i stanovnica Velikog Rita je naseljeno 1999. godine, nakon što su izbegli sa Kosova za vre-

---

20 *Između forme i realnosti. Izveštaj iz senke o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji*, Forum Roma Srbije, 2018.

21 O ovome videti tekst Dejana Markovića, *Podstandardna romska naselja u Srbiji i nedostatak električne energije*, u ovoj publikaciji.

me rata. I posle više od dvadeset godina života u ovom naselju, stanovnici Velikog Rita žive na rubu egzistencije, bez rešenog pravnog, a samim tim i imovinskog statusa. Sâmo zemljište naselja je u vlasništvu grada, te je većina kuća nelegalno i na „divlje“ izgrađena. Objekti su veoma oronuli i krhki, pa je i svako nevreme uzrok njihovog još većeg urušavanja i štete.

Veliko nevreme izazvano superćelijskom olujom učinilo je da brojni stanovnici neformalnog naselja Veliki Rit ostanu bez krova nad glavom. Kuće su letele, u bukvalnom smislu, a uslovi za život – koji su i pre oluje bili izuzetno teški, skoro nemogući – sada su zastrašujući. Život bez struje i vode, uz grejanje na drva i sirovine koje se usput pronađu, nakon oluje postao je u potpunosti nemoguć, jer mnogi više nemaju ni krov nad glavom. Mnogima sada krovovi i objekti dodatno prokišnjavaju, i još ih je teže zagrejati.

Zbog svega ovoga, tim Foruma Roma Srbije je upoznao Rome i Romkinje iz neformalnog naselja Veliki Rit sa mogućnošću da pišu Zahtev za naknadu štete usled elementarnih nepogoda GU za komunalne poslove. Pravnica Foruma Roma Srbije je u julu, zajedno sa Romima i Romkinjama iz naselja, podnela 5 Zahteva za nadoknadu štete.

Trenutno je samo jedan zahtev dobio pozitivan odgovor.

Naime, na osnovu Odluke o proglašenju elementarne nepogode, Vlada Republike Srbije je 07. avgusta 2023. godine donela Uredbu 05 broj 110-7212/2023-1 o utvrđivanju Državnog programa pomoći i obnove oštećenih porodičnih stambenih objekata u svojini građana usled dejstva jakog olujnog vetra, grada i kiše tokom jula 2023. Na osnovu gore navedene Uredbe, Vlada Republike Srbije utvrđuje da je mera koju je potrebno preduzeti

davanje bespovratnih novčanih sredstava, koja će biti podeljena kroz 5 kategorija – od 50.000 dinara za prvu kategoriju do 350.000 dinara za petu kategoriju.

Romkinja koja je dobila pozitivan odgovor Grada za naknadu štete, za vreme oluje je ostala bez krova, prostorije su bile totalno uništene, a bela tehnika pokvarena. Zbog svega toga, za popravku krova i sređivanje kuće od Grada Novog Sada odobreno je 100.000,00 dinara.

Veliko je pitanje na osnovu čega je Grad Novi Sad doneo Rešenje da se stanovnici romskog naselja Veliki Rit dodeli bas 100.000 dinara, s obzirom da se u zahtevu koji je podnet nalazila dokumentacija bez slika o nastaloj šteti, kao i da čelnici nadležne GU nisu izlazili na teren. Na osnovu čega oni mogu da znaju da li su nekome dali nedovoljno ili pak više sredstava za obnovu kuće koja je pretrpela štetu od oluje?

Stanovnike i stanovnice romskog naselja Bangladeš je nakon nevremena čak posetio gradonačelnik Novog Sada, koji im je (kao i svaki njegov prethodnik) obećao brzo rešavanje problema u naselju.²² No da li će ovi problemi zaista biti rešeni, ili je ovo samo još jedno u nizu deklarativnog zalaganja za navodno rešavanje problema romskih zajednica radi prikupljanja političkih poena, preostaje nam da vidimo.

Humanitarni paketi i pomoć u vidu garderobe, te sitnica koje dobijaju od Crvenog Krsta i nekoliko nevladinih organizacija, donekle pomažu, ali u ovom izuzetno teškom momentu za stanovnike i stanovnice podstandardnih romskih naselja su nedovoljni. Svakako, pomoć koja se zasniva na humanitarizmu

---

22 Videti: <https://www.youtube.com/watch?v=T0-acidXuvo>

su samo „mrvice“, a ne dugoročnije rešenje suštinskih problema ljudi koji trpe ovakvu marginalizaciju.

Da li će Romkinja koja je jedina dobila pozitivan odgovor na Zahtev za nadoknadu štete uspeti da sa „famoznih“ 100.000,00 dinara u potpunosti rekonstruiše kuću i učini je takvom da postane koliko-toliko uslovna za život nje i njene porodice? Hoće li bela tehnika koja je uključivana na struju na „divlje“ da pro-radi kada se u potpunosti osuši nakon oluja? Ili će morati da se nabavlja nova tehnika i sa kojim novcem? U kakvim uslovima njena deca sada spavaju i provode dane pre nego što odu u školu i vrtiće? Da li će i ostali stanovnici Velikog Rita koji su podneli Zahteve dobiti pozitivan odgovor ili samo neki, čisto da se primire i ućutkaju buntovni glasovi, a već će se pronaći neki razlozi za odbijanje? Konačno, da li će stanovnici i stanovnice Bangladeša uspeti da dobiju minimalno uslovne kuće ili će humanitarni paketi Crvenog krsta i nevladinih organizacija biti jedino što dobijaju, ne bi li se malčice pokrpile rupe u neefikasnoj socijalnoj politici države?

Pitanja za državu i nadležne institucije su godinama ista: hoće li država konačno početi raditi svoj posao i ozbiljno uložiti napor da Romi i Romkinje dobiju adekvatno stanovanje, i to van etnički segregiranih naselja? Odnosno: hoće li se država konačno odnositi prema romskim životima kao da oni jesu važni?

Mnogo je pitanja, a odgovora skoro ni jednog, pa čak ni sada – 4 meseca nakon oluje. Kako se situacija sa klimom pogoršava u celom svetu, za očekivati je da će i naredna zima, i naredno leto i nove superćelijske oluje, dodatno marginalizovati već siromašne i prezrene romske zajednice u Srbiji.

Ono što zasigurno znamo jeste to da rešavanje ključnih problema romskih zajednica zahteva sveobuhvatni pristup koji, pored nevladinih organizacija, bezrezervno uključuje i angažovanje države i lokalnih vlasti. Obezbeđivanje osnovnih ljudskih prava na normalan život, kao što su pravo na vodu, električnu energiju, redovnu ishranu, adekvatan krov nad glavom, pravo na obrazovanje i zdravstvenu negu... pre svega je zadatak države, odnosno sistema u kojem živimo. I koji postoji zahvaljujući našem novcu i našem radu, pa onda neka nam obezbedi ono osnovno za dostojanstveni ljudski život.

– **Podstandardna romska naselja i nedostatak električne energije**

U Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama Zapadnog Balkana u kojima žive romske zajednice, postoji ozbiljan problem nedostatka infrastrukture u romskim naseljima. Romi su jedna od najvećih manjinskih grupa u Srbiji, ali su često zanemareni kada je reč o pristupu osnovnim uslugama i infrastrukturi. Ova situacija ima ozbiljne socijalne, ekonomske i zdravstvene posledice po pripadnike i pripadnice romskih zajednica, te zahteva hitnu pažnju i intervenciju.

Najpre, jedan od najvećih problema u romskim naseljima je nedostatak pristupa čistoj vodi i sanitarnim uslovima. Mnoga naselja nemaju pristup vodovodu i kanalizaciji, što rezultira korišćenjem neadekvatnih i često nezdravih izvora vode. Ovo dovodi do širenja bolesti i lošeg zdravlja stanovnika, posebno dece. Nedostatak toaleta i kanalizacije takođe stvara ozbiljne higijenske probleme, dodatno ugrožavajući zdravlje stanovnika.

Pored problema sa vodom i sanitarnim uslovima, romska naselja često se suočavaju sa nedostatkom puteva i lošim putnim infrastrukturnim vezama. Loše putne veze često znače da je teško doći do romskih naselja, što ih izoluje od ostalog društva i otežava pristup osnovnim uslugama, kao što su vrtići, škole i zdravstvene ustanove.

Osim toga, nedostatak *adekvatnog* stambenog prostora takođe je ozbiljan problem u romskim naseljima. Mnoge porodice žive u neadekvatnim uslovima, često u nelegalnim naseljima i objektima, trošnim, skućenim i vlažnim prostorima, objektima od veoma nestabilnih materijala, loše ili nikakve termoizolacije, dakle bez osnovnih uslova za život. Ovo ima ozbiljne posledice po fizičko i mentalno zdravlje stanovnika, posebno dece.

U Srbiji, pored svega ovoga, u podstandardnim romskim naseljima postoji i duboko ukorenjen problem nedostatka električne energije. Ova situacija ima širok spektar posledica, utiče na kvalitet života stanovnika i predstavlja ozbiljan izazov za društvo u celini.

U ovom tekstu ćemo naznačiti uzroke ovog problema, njegove posledice i korake kako bi se rešio.

Nedostatak električne energije u romskim naseljima često je posledica nedostatka legalnih stambenih rešenja. Mnoge romske porodice žive u nelegalnim naseljima i(li) objektima, koji uopšte nisu povezani sa centralnom elektrodistribucijom. Ovo ponekad rezultira upotrebom alternativnih izvora, poput generatora na gorivo ili improvizovanih električnih instalacija koje često nisu bezbedne. Ovakvi uslovi predstavljaju ozbiljnu opasnost za život i zdravlje stanovnika.

Prema podacima nevladinih organizacija u Srbiji je mapirano oko 570 naselja koje nemaju priključak na elektro-mrežu. GIZ studija Mapiranje podstandardnih naselja u Gradu Beograd, koja je objavljena 2022. godine, mapirala je 57 podstandardnih romskih naselja na teritoriji Grada Beograda bez pristupa električnoj energiji. Procenjeni broj stanovnika u ovim naseljima je oko tri hiljade.

Vlada Republike Srbije donela je 23. 08. 2023. godine Uredbu o načinu, uslovima i postupku za privremeno priključenje na elektroenergetsku mrežu. U uredbi se definiše sledeće:

- Priključenje na elektroenergetsku mrežu jeste priključenje objekta pod uslovima propisanim Uredbom o uslovima isporuke i snabdevanja električnom energijom.
- Uslovi za priključenje su pravni i tehnički uslovi.
- Ispunjenjem pravnih i tehničkih uslova, stiču se uslovi za privremeno priključenje na elektroenergetsku mrežu.

Iako ove prve odredbe deluju kao da se odnose na sve, dakle kao i da stanovnici podstandardnih romskih naselja mogu da se priključe na elektro mrežu, drugi članovi ove uredbe to ipak onemogućavaju. Naime, u daljem tekstu uredbe uslovi za priključenje su sledeći:

Pored podataka i geodetskog snimka iz stava 8. ovog člana, vlasnik dostavlja i jedan od sledećih dokaza: ugovor o kupovini ili izgradnji stana, odnosno porodične stambene zgrade; ugovor o kupovini objekta u izgradnji; ugovor o suinvestiranju izgradnje objekta; ugovor o zajedničkoj izgradnji; ugovor o poklonu; ugovor sa stambenom zajednicom o pretvaranju zajedničkih prostorija u stan ili nadziđivanju; pravnosnažno rešenje o nasleđivanju.

Iz ovih odredaba Uredbe se može zaključiti da stanovnici podstandardnih romskih naselja neće moći da ispune strogo propisane uslove, i zamršene birokratske zahteve, te da cilj Uredbe i nije da pomogne najsiromašnijima već pre da bogatim sloju investitora omogući ozakonjenje bespravnih objekata i da tako povećaju cene svojih izgrađenih objekata.

Dalji nedostatak električne energije imaće ozbiljne posledice za romske zajednice. Pristup osnovnim potrebama, kao što su osvetljenje, grejanje, mogućnosti pripreme i kuvanja hrane, održavanje osnovne higijene itsl, postaje izazov. To otežava svakodnevni život, posebno tokom hladnih zimskih meseci. Deca se suočavaju s poteškoćama u obavljanju školskih zadataka i učenju, jer nemaju pristup električnim uređajima kao što su računari i svetlo za učenje.

Nedostatak električne energije takođe utiče na ekonomske ne/mogućnosti romske zajednice. Otežan pristup internetu i električnoj energiji ograničava sposobnost stanovnika i stanovnica naselja da se uključe u savremene ekonomske tokove, što dodatno pogoršava siromaštvo i nezaposlenost u tim zajednicama. Bez struje, teško je pokrenuti ili održavati biznise, što dodatno otežava egzistencijalne prilike u romskim naseljima. Ovo vodi ka cikličnom siromaštvu i ograničava mogućnosti za ekonomski napredak, stvarajući začarani krug niskog standarda života.

Nedostatak električne energije veoma utiče na zdravlje stanovnika romskih naselja. Na primer, nedostatak struje otežava korišćenje medicinskih uređaja poput inhalatora ili hlađenja lekova što može biti kritično za one sa hroničnim bolestima. Osim toga, nedostatak struje često vodi ka korišćenju alterna-

tivnih izvora energije poput sveća ili loženja vatre u zatvorenim prostorima, što može biti opasno po zdravlje zbog emisije štetnih gasova i požara.

Predlozi za rešenja problema nedostatka struje u naseljima

Rešavanje problema nedostatka električne energije u romskim naseljima zahteva sveobuhvatni pristup. Prvo i najvažnije, neophodno je proširenje elektroenergetske infrastrukture kako bi se omogućio pristup struji u ovim naseljima. To podrazumeva izgradnju ili proširenje električne mreže, ali i finansijske i administrativne mere koje će omogućiti stanovnicima da imaju legalan pristup struji.

Kako nedostatak električne energije u podstandardnim romskim naseljima u Srbiji predstavlja ozbiljan problem, on pre svega zahteva *sistemske* napore i hitne državne intervencije. Rešavanje ovog problema nije samo pitanje pristupa osnovnim uslugama, već i ključni korak ka poboljšanju kvaliteta života, unapređenju zdravlja, obrazovanja i ekonomske inkluzije marginalizovanih romskih zajednica.

Jedno od boljih rešenja problema sa strujom moglo bi biti u vezi sa socijalnim stanovanjem.

Socijalno stanovanje je ključna komponenta društvene politike koja ima za cilj pružanje pristojnog i pristupačnog stambenog prostora građanima koji se suočavaju sa socijalnim i ekonomskim izazovima. Iako mnoge zemlje širom sveta imaju razvijene programe socijalnog stanovanja, situacija u Srbiji ostavlja mnogo toga samo u domenu želja.

Nepostojanje sistema socijalnog stanovanja u Srbiji predstavlja ozbiljan izazov za socijalno ugrožene građane.

Jedan od ključnih razloga za nepostojanje socijalnog stanovanja u Srbiji leži u istorijskim i ekonomskim faktorima. Tokom tranzicije iz socijalizma u tržišnu ekonomiju, mnoge javne stanarske fondacije su rasformirane, a država se povukla iz pružanja stambenih rešenja za svoje građane. Modeli stanovanja koji su se zasnivali prevashodno na društvenoj i državnoj svojini, sada su dominantno zasnovani na privatnoj svojini, što je ljude koji nemaju mogućnosti da si obezbede vlasništvo ostavilo bez (adekvatnog) krova nad glavom. Ova tranzicija nije uspeła da obezbedi adekvatne alternative, čime je stambena kriza u kapitalističkoj Srbiji postala svepri-
sutna.

Socijalno stanovanje, nakon restauracije kapitalizma, nije bilo deo šireg razvojnog plana.

Nedostatak političke volje i finansijskih resursa takođe igraju ključnu ulogu u odsustvu socijalnog stanovanja u Srbiji. Država se podređuje neoliberalnim politikama i merama štednje, uključujući budžetska ograničenja, i često se prioriteti usmeravaju prema drugim oblastima a pre svega na one koji donose profit. Takođe, politička volja za rešavanje problema socijalnog stanovanja nedostaje, a prioriteti se usmeravaju ka drugim pitanjima.

Nepostojanje socijalnog stanovanja u Srbiji doprinosi tome da se socijalno ugroženi građani suočavaju sa neadekvatnim uslovima stanovanja, i za njih previsokim cenama najma. Cene kirija su već veome visoke, a za one s niskim prihodima su nepriuštive, što otežava ostvarivanje osnovnih

životnih potreba. Ova situacija dovodi do daljnjeg produ-
bljivanja socijalnih nejednakosti i ekonomske isključenosti
siromašnih pripadnika romskih zajednica.

Međutim, postoje perspektive za budući razvoj socijalnog
stanovanja u Srbiji. Ključno je da se razvije sveobuhvatan
plan koji uključuje izgradnju socijalnih stanova, subvencije
za najam i stambene programe za najranjivije grupe. Ovo će
zahtevati angažman države, lokalnih samouprava i donator-
skih organizacija, kao i drugačije političke prioritete i finan-
siranje.

Takođe, Srbija može da se ugleda na pozitivne primere
drugih zemalja koje su uspele da uspostave efikasnije pro-
grame socijalnog stanovanja kako bi obezbedile pristojan
stambeni prostor za svoje građane.

Zapadna Evropa ima bogatu istoriju i mnogo primera
uspešnijih modela socijalnih stanova koji su se pokazali kao
uzorni za druge regione širom sveta. Evo nekoliko primera:

Beč, Austrija: Beč je često istican kao svetski lider u
oblasti socijalnog stanovanja. Grad je prepoznao važnost
obezbeđivanja pristupačnog stambenog prostora svojim
građanima, bez obzira na njihov društveni status. Oko 60%
stanovnika Beča živi u stambenim jedinicama koje su izgra-
đene ili subvencionisane od strane grada. Ovo je omogućilo
socijalnu inkluziju i smanjenje siromaštva u gradu.

Štuttgart (Stuttgart), Nemačka: Grad Štuttgart je još je-
dan primer uspešnog socijalnog stanovanja. U saradnji sa
neprofitnim organizacijama, gradske vlasti su razvile projek-
te stambenog prostora za ljude sa niskim prihodima.

Štokholm (Stockholm), Švedska: Švedska ima dugu

tradiciju socijalnog stanovanja. U Štokholmu, građani imaju pristup velikom broju socijalnih stanova koji su izgrađeni i održavani od strane gradske uprave. Ovo je omogućilo mnogim ljudima da ostvare svoj san o sopstvenom stanovanju po pristupačnim cenama.

Holandski model: Holandija je takođe poznata po inovativnim pristupima socijalnom stanovanju. Njihov model podrazumeva partnerstvo između javnih i privatnih sektora kako bi se obezbedila široka dostupnost kvalitetnih stanova. Ovaj pristup je omogućio da se brzo reaguje na promene na tržištu nekretnina i potrebe stanovništva.

Danski model kooperativnog stanovanja: Danska ima bogatu tradiciju kooperativnih stanova, gde su sami stanari vlasnici svojih stambenih jedinica i upravljaju zajednicom. Ovaj model podstiče osećaj zajednice i odgovornosti prema stanovanju.

Svi ovi primeri pokazuju da je socijalno stanovanje moguće organizovati na način koji obezbeđuje pristup kvalitetnom stambenom prostoru svim građanima, bez obzira na njihove finansijske mogućnosti. Ovi modeli su rezultat dugoročnih investicija i pažljivog planiranja kako bi se stvorila održiva budućnost za gradove i njihove stanovnike.

Implementacija ovakvih programa bi smanjila siromaštvo i socijalne nejednakosti, ali bi doprinela i ekonomskom razvoju zemlje. Nepostojanje socijalnog stanovanja u Srbiji je ozbiljan problem koji zahteva pažnju i rešenja. Obezbeđivanje pristojnog stambenog prostora za sve građane, bez obzira na njihov ekonomski status, trebalo bi da bude prioritet kako bi se izgradilo pravednije i održivije društvo.

Zaključak

Rešavanje ključnih problema romskih zajednica zahteva sveobuhvatni pristup koji uključuje angažovanje države, lokalnih vlasti, nevladinih organizacija i međunarodnih aktera. Neophodno je ulaganje u infrastrukturu radi obezbeđenja električne energije, kao i razvoj socijalnih programa i politika koje će omogućiti pristupačno, kvalitetno i sigurno stanovanje za sve građane. Takođe, neophodno je doneti novi Zakon o ozakonjenju koji će sagledati rešavanje podstandardnih romskih naselja.

Ovo zahteva dugoročnu strategiju koja će adresirati socijalne, ekonomske i infrastrukturne aspekte kako bi se stvorili održivi uslovi za poboljšanje života ljudi, posebno onih u najugroženijim zajednicama. Suštinski, rešavanje ovih problema zahteva koordinirane napore svih relevantnih aktera kako bi se stvorili uslovi za inkluzivno i održivo okruženje za sve građane i građanke, ali pre svega pod okriljem države – koja ima najviše mogućnosti za adekvatna rešenja.

– Prilike za rano učenje i istraživanje: Dostupnost programa podrške u romskim naseljima

Svetska zdravstvena organizacija (*World Health Organization*, WHO) je 2018. godine kreirala teorijski okvir podsticajne nege (*nurturing care*) koji nudi mogućnost sagledavanja kvaliteta staranja o deci, ali isto tako i priliku za kreiranje različitih programa od strane profesionalaca koji mogu da podrže roditelje u razvoju kompetencija kvalitetnog roditeljstva. Prema ovom okviru, podsticajna nega uključuje pet domena brige o deci: brigu o zdravlju, adekvatnoj ishrani, bezbednom i sigurnom okruženju, responzivne roditelje i prilike za rano učenje.

Kako ćemo se u daljem tekstu baviti prilikama za rano učenje dece iz romskih porodica koja žive u neformalnim naseljima, važno je razumeti šta uopšte obuhvata ovaj termin. Prilike za rano učenje uključuju dečije istraživanje, saznavanje i ovladavanje različitih veština i znanja – od onih najjednostavnijih koji su razvojno uslovljeni (npr. pomeranje prstiju) do nekih

složenijih koji u većoj meri zavise od sredine u kojoj dete odrasta (npr. širina vokabulara). Dakle, važno je razumeti da rano učenje nije podučavanje od strane odraslih, već samoinicijativno istraživanje, razgledanje, saznavanje i usvajanje veština. Stoga, uloga roditelja ili, pak, onog odraslog koji brine o detetu nije „učiteljska“. Od roditelja se očekuje (već pomenuta) responzivnost. Ona uključuje veštinu roditelja da vidi, prepozna i odgovori na potrebu deteta adekvatno i uvremenjeno. Studije pokazuju da se ova veština uči, niko od nas se ne rađa sa kapacitetom da bude responzivan roditelj, već se to uči tokom života. U kontekstu prilika za rano učenje responzivnost se vidi u kompetencijama roditelja da prepoznaju detetovo interesovanje i/ili inicijativu da ovlada određenom veštinom i u skladu sa tim kreiraju prilike koje će omogućiti detetu da stiče nove veštine ili istražuje, sagledavajući svet iz perspektive deteta. Takođe, responzivnost roditelja ogleda se i u veštini roditelja da dete podstiče, vodi i proširuje prilike u kojima dete saznaje. Nadalje, prilike u kojima dete istražuje, nisu sa ciljem, odnosno planirane aktivnosti kreirane od strane staratelja, već naprotiv, svakodnevne, uobičajene situacije u porodici koje uključuju rutine i rituale, kao što su odlazak u nabavku, održavanje higijene (lične i prostora), priprema obroka, te igre i aktivnosti poput čitanja sa detetom. Istraživanja dosledno ukazuju na veliki značaj učešća deteta u porodičnim rutinama i ritualima, kako za sami razvoj deteta, tako i za osećaj pripadnosti, porodičnu koheziju i rezilijentnost, što posledično ostvaruje efekte na sam odnos roditelj-dete, kao i blagostanje deteta i roditelja.²³

---

23 Bates, Nicholson, Rea, Hagy&Bohnert, 2021; Black & Lobo,2008; Buchbinder, Longhofer, McCue, 2009; Cowan & Cowan, 1992; Fiese, 2002; Glynn, Davis, Luby,

Zašto su prilike za rano učenje važne u porodicama iz romskih zajednica? Naime, istraživanja višestrukih pokazatelja za 2016. i za 2019. godinu²⁴ koja se bave analizom položaja porodica u Srbiji, uključujući i analizu porodica iz romskih zajednica, ukazuju na nekoliko ključnih podataka.

U poređenju dva istraživanja uočava se da se situacija značajno pogoršala kada su u pitanju romske zajednice. Najpre, istraživanje iz 2019. pokazuje da u porodicama iz romskih zajednica kod 56 procenata dece koja su u uzrastu od 2 do 4 godine, staratelj je bio uključen u četiri ili više aktivnosti koje podržavaju i podstiču rano učenje. Nadalje, majke su bile uključene u takve aktivnosti sa 45 procenata dece, za razliku od očeva koji su bili uključeni u ovakve aktivnosti sa 11 procenata dece. Zanimljiv podatak je takođe da su staratelji u nešto većoj meri bili uključeni u aktivnosti sa devojčicama (60 procenata) u odnosu na dečake (52 procenta). Očekivano, nalazi pokazuju da je uključivanje staratelja u aktivnosti sa decom bilo zastupljenije u onim porodicama gde majke imaju srednje ili visoko obrazovanje (69 procenata), a najniže je kod dece čije su majke bez obrazovanja (40 procenata). Ovaj rezultat potkrepljuju istraživanja koja su se bavila uticajem socioekonomskog statusa na razne dimenzije roditeljstva, pa samim tim i uključenost u različite vrste aktivnosti.²⁵

Baram& Sandman, 2021; Gray, Chamrathirong, Pattaravanich&Prasartkul, 2013; Harrant, Henry, Liu & Morris, 2019; Jensen et al., 1983; Sytsma, Kelley&Wymmer, 2001; Woods & Goldstein, 2003.

24 MICs5 i MICs 6, Republički zavod za statistiku, 2016. i Republički zavod za statistiku, 2019.

25 Macuka, I. (2010); Hoff, E. & Laursen, B. (2019); Roubinov, D. & Boyce, T. (2017); Park, H & Lau, A. (2019)

Ove studije ističu da su zaposleni roditelji investirani u odnos sa detetom, te i da imaju mnogo više zajedničkih aktivnosti u odnosu na roditelje nižeg socioekonomskog statusa. Kada su u pitanju porodice iz romske zajednice, ali i bilo koje druge porodice niskog socioekonomskog statusa, ovakva činjenica može se objasniti potrebom za obezbeđivanjem egzistencije u najširem smislu te reči, odnosno za preživljavanjem. Siromašne porodice fokus svoje pažnje stavljaju na obezbeđivanje osnovnih životnih potreba svojih članova, te je organizovanje aktivnosti sa detetom u senci. Često se ova perspektiva u istraživanjima ne uzima u obzir, te u razmatranju podataka ostajemo uskraćeni za sagledavanje problematike kroz *klasnu* prizmu.

Kada je u pitanju uključivanje staratelja u aktivnosti koje podstiču učenje na najranijem uzrastu, od rođenja pa do 2 godine, nalazi ukazuju da je ono skoro na istom nivou kao i kada su u pitanju starija deca. Ono što ostavlja najveći utisak jeste činjenica da u romskim naseljima u Srbiji, samo 8 procenata dece mlađe od 5 godina raste i razvija se u porodicama koja imaju najmanje 3 dečije knjige, dok procenat dece koja imaju 10 ili više knjiga pada na 2 procenta. Takođe, dve ili više vrsta igračka ima 66 procenata dece mlađe od 5 godina. Podaci nisu začuđujući, s obzirom na opšte stanje siromaštva i potreba porodica koje se bore za puko preživljavanje. Takođe, ukoliko uzmemo u obzir kontekst života porodica iz romskih zajednica, koji najčešće čini život u izolovanim, marginalizovanim delovima grada, bez adekvatne infrastrukture i osnovnih uslova za život, očekivano je da se u takvim porodicama ne mogu naći bogata biblioteka, puno igračaka ili slikovnice.

Ovo ipak ne mora biti toliko zabrinjavajuće, jer dete može da

se igra sa različitim predmetima koji su mu dostupni u domaćinstvu, kao što su: činije, karton, kamenje, pesak, namirnice, nameštaj i slično. Sa druge strane, stiče se utisak da komercijalno društvo nameće korišćenje “savremenih” igračkaka sa ciljem podsticaja i podrške razvoju i prilika za rano učenje, radi sopstvenih profitnih interesa. Kada su u pitanju dostupnost knjiga i aktivnosti čitanja sa detetom, da li je taj rezultat istraživanja začuđujući? U našem društvu postoji stav da čitanje sa detetom podrazumeva čitanje detetu nekakvog sadržaja, što – ako uzmemo u obzir procenat porodica u romskim zajednicama koje imaju završeno osnovno srednje ili više obrazovanje – nije očekivano. Međutim, aktivnost čitanja SA detetom podrazumeva *zajedničku aktivnost staratelja i deteta* u kojoj se “čita”, odnosno govori o nekom sadržaju koji može biti knjiga, ali i novine, ambalaža i slično – u skladu sa detetovim mogućnostima i interesovanjima. Dakle, možemo zaključiti da bi porodice iz romskih zajednica mogle da odgovore i na ovaj “zadatak”. Zašto su onda rezultati ovakvi?

Zaključak nas navodi na razmišljanje o dostupnosti podrške porodicama iz romskih zajednica za kreiranje prilika za rano učenje. Pre svega, ne možemo, a da se ne zapitamo odakle bi ta podrška trebalo da dođe. Logičan odgovor je: sistem ranog obrazovanja. Kada pogledamo nalaze i statistike, uočavamo da svega 7 procenata dece koja su u uzrastu od 3 do 4 godine iz romskih naselja pohađa programe predškolskog obrazovanja. Među najbogatijim domaćinstvima u romskim naseljima, u ovakve programe uključeno je 24 procenta dece, dok je obuhvat dece iz najsiromašnijih domaćinstava samo 3 procenta.

Takođe, ove statistike²⁶ pokazuju da na verovatnoću pohađanja programa predškolskog obrazovanja značajno utiče obrazovanje majke (samo 2 procenta dece čije su majke bez obrazovanja u poređenju sa 15 procenata dece čije majke imaju srednje ili visoko obrazovanje).

Kako je ovo povezano za podrškom porodicama da kreiraju prilike za rano učenje? Pre svega, porodice moraju da budu vidljive nekome ko može da im obezbedi ovakvu podršku, a očekivano je da bi takva podrška trebala biti *institucionalna*. Dugo se pogrešno predstavljalo da porodice iz romskih zajednica nisu motivisane da uključuju decu u predškolsko obrazovanje. Međutim, sa promocijom značaja uključenosti sa jedne strane, ali i potrebe za angažovanjem na tržištu rada svih članova domaćinstva, situacija se značajno promenila.

Svedoci smo da romski roditelji sve češće apliciraju za upis dece u vrtić, ali isto tako neretko ostaju “bez mesta”. Razlog ovoga jesu nedovoljni kapaciteti vrtića, ali i udaljenost samih ustanova od naselja. Naime, deca često bivaju primana u objekte koji su na drugom kraju grada u odnosu na naselja gde žive (a žive uglavnom na obodima gradova). Takva situacija iziskuje dodatna angažovanja i resurse – prevoz, novac, logistiku kako da dete bude dovedeno od tačke A do tačke B, pa roditelji neretko odustaju.

Pored sistema obrazovanja, porodice iz romske zajednice treba da budu vidljive i zdravstvenom sistemu – zdravstvenim medijatoricama, patronažnoj službi i pedijatrима. Nalazi ukazuju da porodice iz romskih zajednica koriste ovaj resurs, ali da

---

26 MICs 6, Republički zavod za statistiku, 2019.

je on aktuelno usmeren na davanje podrške isključivo u domenu zdravlja, te da izostaje podrška starateljima za unapređenje drugih kompetencija za kvalitetno staranje o deci. Posete pedijatru uglavnom se dešavaju kada je dete bolesno ili ima zakazan preventivni pregled.

Takođe, sistem socijalne zaštite pokazuje se kao onaj koji pruža podršku u domenu materijalnih davanja, dok sistemsko praćenje i podrška izostaju. Ovakvi rezultati nisu začuđujući ukoliko se sagleda broj zaposlenih stručnih radnika i broj predmeta koji svaki od njih nosi. Sistem socijalne zaštite nema kapacitet da odgovori na “šire” potrebe porodica kako iz opšte populacije, tako i iz romskih zajednica.

Nadalje, dolazimo do nevladinih organizacija i usluga koje porodice iz romske zajednice dobijaju od njih. Postoji određen broj nevladinih organizacija koje pružaju usluge porodicama iz romskih zajednica, a koje za cilj imaju podršku kvalitetu staranja o deci u porodici i podršku kompetencija roditelja za kreiranje prilika za rano učenje. Jedan od primera ovakvih akcija bila je inicijativa “Novi Sad čita deci” koju je realizovao Centar za podršku ranom razvoju i porodičnim odnosima *Harmonija* uz podršku Novosadske mreže za decu – MEDE. U okviru navedene inicijative volonteri i volonterke, takozvani Mede čitači, porodicama iz romskih zajednica koje žive u marginalizovanim i neformalnim naseljima su pružali podršku u razvoju kompetencija za kreiranje prilika za rano učenje tako što su od dostupnih materijala u domovima porodica pravili slikovnice i podržavali roditelje (pismene i nepismene) da čitaju sa detetom, odnosno da kroz odnos roditelj-dete deca imaju priliku da istražuju, pitaju se, saznaju i rastu.

Ono što je problem s uslugama ovog tipa jeste pre svega što ih je vrlo malo, te nisu jednako dostupne svim porodicama, kao ni u svim gradovima, a ni u delovima gradova (naročito u naseljima koje se nalaze uglavnom na periferiji). Pored toga, aktivnosti nevladinih organizacija su projektno finansirane, te imaju kratkoročno trajanje i izostaje kontinuitet u podršci.

Ovakvi programi bi trebalo da budu inkorporirani u sistemske institucije i da se realizuju putem usluga koje svaka porodica treba da dobije – obrazovnih, zdravstvenih i usluga sistema socijalne zaštite – kako bi bili održivi, kontinuirani i jednako dostupni svima. Ovo nas ponovo vraća na pitanje resursa, raspoloživosti i otvorenosti različitih sistema da uključuju porodicu na ovakav način.

Posledica ovakve situacije nije samo izostanak prilika za rano učenje, nego su efekti mnogo dublji i dalekosežniji. Izostanak podsticajnosti u određenoj meri ostvaruje uticaj na sam tok razvoja deteta, ali i zadovoljstva u roditeljskoj ulozi. Neuključenost u sistem, pored gubitka prilike za podrškom, dodatno produbljuje socijalnu isključenost romskih porodica, što za posledicu ima i duže ostajanje u takozvanom začaranom krugu siromaštva.

Ima li nekih boljih aspekata programa namenjenih romskim zajednicama? Reklo bi se da da. Patronažna služba doma zdravlja Novi Sad je u svoje redovne, svakodnevne aktivnosti prilikom poseta porodici s decom (od pre rođenja pa kasnije do četvrte godine deteta) inkorporirala elemente navedene Medine čitalačke posete, i paralelno sa temama nege, dojenja, rasta i razvoja, govori i o prilikama za rano učenje u kontekstu u kome porodica živi, sa resursima kakve ima na raspolaganju. Takođe,

u Republici Srbiji se aktuelno realizuje program “Podsticajno roditeljstvo kroz igru” – koji realizuju Centar za podršku ranom razvoju i porodičnim odnosima *Harmonija*, Stalna konferencija gradova i opština, Gradski zavod za javno zdravlje Beograd, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Savez udruženja medicinskih sestara predškolskih ustanova Srbije, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Unicef, uz finansijsku podršku Fondacije LEGO – kao glavnu ideju ima inkorporiranje osnovnih elementa podsticajne nege, pa i prilika za rano učenje, na nivo prakse, te uključivanje aktera koji dolaze iz obrazovnog, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite u pružanju podrške roditeljstvu, što svakako jesu elementi za dostupnije rano obrazovanje.

Literatura:

Bates, C. R., Nicholson, L. M., Rea, E. M., Hagy, H. A., & Bohnert, A. M. (2021). Life interrupted: Family routines buffer stress during the COVID-19 pandemic. *Journal of child and family studies*, 30(11), 2641-2651

Black, K., & Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of family nursing*, 14(1), 33-55.

Buchbinder, M., Longhofer, J., & McCue, K. (2009). Family routines and rituals when a parent has cancer. *Families, Systems, & Health*, 27(3), 213.

Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (1992). *When partners become parents: The big life change for couples*. Basic books.

Glynn, L. M., Davis, E. P., Luby, J. L., Baram, T. Z., & Sandman, C. A. (2021). A predictable home environment may protect child mental health during the COVID-19 pandemic. *Neurobiology of stress*, 14, 100291.

Gray, R. S., Chamrathirong, A., Pattaravanich, U., & Prasartkul, P. (2013). Happiness among adolescent students in Thailand: Family and non-family factors. *Social Indicators Research*, 110, 703-719.

Harrist, A. W., Henry, C. S., Liu, C., & Morris, A. S. (2019). Family resilience: The power of rituals and routines in family adaptive systems.

Hoff, E., & Laursen, B. (2019). Socioeconomic status and parenting. In: *Handbook of parenting* (pp. 421-447). Routledge.

Jensen, E. W., James, S. A., Boyce, W. T., & Hartnett, S. A. (1983). The family routines inventory:

Development and validation. *Social Science & Medicine*, 17(4), 201-211.

Macuka, I. (2010). Osobne i kontekstualne odrednice roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*, 13(1), 63-81.

Park, H., & Lau, A. S. (2016). Socioeconomic status and parenting priorities: Child independence and obedience around the world. *Journal of Marriage and Family*, 78(1), 43-59.

Roubinov, D. S., & Boyce, W. T. (2017). Parenting and SES: relative values or enduring principles? *Current opinion in psychology*, 15, 162-167.

Sytsma, S. E., Kelley, M. L., & Wymer, J. H. (2001). Development and initial validation of the child routines inventory. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 23, 241-251.

Woods, J., & Goldstein, H. (2003). When the toddler takes over: Changing challenging routines into conduits for communication. *Focus on autism and other developmental disabilities*, 18(3), 176-181.

World Health Organization. (2018). Nurturing care for early childhood development: a framework for helping children survive and thrive to transform health and human potential.

– Šapić – oličenje odnosa države prema Romima/kinjama

Težak život Roma i Romkinja već godinama nije važna tema za javnost u Srbiji, niti se o ovoj temi često govori u političkim krugovima. I pored činjenice da su najsiromašniji i najdiskriminisaniji u Srbiji²⁷, Romi i Romkinje kao druga najveća nacionalna manjina²⁸ očigledno nisu dovoljno važni vlastima u Srbiji, koje bi trebalo da sagledaju probleme sa kojima se oni suočavaju u svakodnevnom životu.

Poslednjih godina se o Romima u javnosti obično govori u situacijama kada desničarski aktivisti proganjaju pripadnike romskih zajednica po gradu²⁹, ulaze u romska naselja i „pre-

---

27 <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pasalic-romi-najdiskriminisaniji/>

28 <https://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20154002.pdf>

29 <https://www.portalnovosti.com/levijatan-iznad-zakona>

vaspítavaju“ maloletnu romsku decú³⁰, te kada se bliže izbori i vode političke kampanje, jer se onda na Rome gleda kao na jeftine glasove.

Međutim, jedan događaj sa početka ove godine pokazao je da Romi mogu da budu okarakterisani i kao štetni, pa čak i opasni po društvo u celini. Činjenica da se za tako nešto iskoristila situacija u kojoj je neko zbog siromaštva izgubio život, već govori o stepenu bahatosti i nepravdi kojoj su Romi i Romkinje izloženi svakog dana.

Siromaštvo je opasno po život

Osmog marta ove godine, kamion JKP „Vodovod i kanalizacija“, pregazio je devojčicu romske nacionalnosti, koja je preminula na licu mesta. Nesreća se dogodila u romskom naselju ispod pančevačkog mosta u Beogradu, a okolnosti pod kojima se nesreća dogodila ostaju i dalje nerazjašnjene.

Iako je u nesreći nastradalo dete od svega dve godine, ovaj događaj nije bio povod da se analizira situacija i razmisli o uslovima u kojima žive i odrastaju romska deca i odrasli, već je iskorišćen za rasistički napad kakvom romska manjina dugo u javnosti nije bila izložena.

Samo nekoliko dana nakon ove velike nesreće, gradonačelnik Beograda Aleksandar Šapić, u intervjuu koji je dao za RTS, izneo je brojne uvrede na račun romske manjine, komentarišući nesreću u kojoj je nastradala devojčica. On je izjavio da su rom-

---

30 <https://www.masina.rs/rasizam-preprusen-u-aktivizam-za-prava-zivotinja/>

ska naselja, kojih na teritoriji Beograda ima 160, nehiđijenska i opasna, ali i da su sami Romi opasni po svoju okolinu i komšije. Takođe, pomenuo je i to da su Romima dodeljivani stanovi, ali da se oni ne zadržavaju dugo u njima, već da se nakon što išču-paju parket i prodaju sanitarije vraćaju u nehiđijenska naselja.³¹

Šapić je svojom izjavom slikovito pokazao na koji način se vlast ophodi prema Romima i Romkinjama, ali i prema siromašnima uopšte. Umesto da se zapita zašto na teritoriji grada Beograda postoji 160 nehiđijenskih romskih naselja te zašto Romi i Romkinje žive u takvim uslovima, on je iskoristio priliku da se ruga siromaštvu u kome ovi ljudi žive. Romska naselja jesu nehiđijenska i jesu nebezbedna, ali nisu takva zato što Romi žele da žive u takvim naseljima, već zato što su *primorani* da žive u takvim uslovima.

Broj radno sposobnih i nezaposlenih Roma i Romkinja nije poznat, ali se zna da su pripadnici romskih zajednica najdiskriminisaniji pri zapošljavanju, pa ih je država svrstala u grupu teže zapošljivih lica.³² Najveći broj pripadnika romskih zajednica radi kao sakupljači sekundarnih sirovina, pa su time i prinuđeni da sirovine koje prikupe skladište, selektuju i obrađuju unutar samih romskih naselja. Zbog ovoga se u romskim naseljima mogu naći veće količine otpada i smeća – nekada nebezbednima i za decu i za odrasle. Međutim, sakupljanje i odvajanje sekundarnih sirovina vrlo često predstavlja jedini izvor prihoda za romske porodice, jer u domaćinstvu nema nikog

---

31 <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/sapic-integracija-roma-u-normalan-zivot-je-nemoguca-ukoliko-oni-to-sami-ne-zele/>

32 <https://romi-obrazovanjem-do-posla.org.rs/wp-content/uploads/2023/02/Analiza-o-zaposlenosti-Roma-i-Romkinja.pdf>

zvanično zaposlenog, pa je česta situacija da Romi i Romkinje ni po ovom osnovu nemaju previše izbora. Primanja koja na taj način ostvaruju nisu ni izbliza dovoljna za plaćanje kirije i računa, koji iz dana u dan bivaju sve veći, pa su Romi prinuđeni da se naseljavaju u (neadekvatnim) naseljima, kakvo je i naselje ispod pančevačkog mosta u Beogradu.

Tome da se romska naselja u Beogradu (a i širom Srbije) označavaju kao „nehigijenska” doprinosi i to što čak 65% ovih naselja ne poseduje kanalizacionu mrežu, a čak 30% njih nema adekvatnu snabdevenost vodom za piće.³³ Romska naselja su u lošem stanju zbog sistemskog zanemarivanja, koje se sprovodi planski, jer su pripadnici romskih zajednica najkorisniji vlastima kao siromašni glasači oko kojih ne moraju mnogo da se trude, a ne kao ljudi čiji su životi važni.

Ovakva romska naselja predstavljaju i svojevrsnu barijeru kojom se ograničava kretanje, ali i integracija Roma i Romkinja u šire društvo. Ljudi koji žive u neadekvatnim uslovima u kojima ne postoje ni uslovi za održavanje adekvatne lične higijene, često bivaju stigmatizovani i diskriminirani od strane većinskog stanovništva, a takav je slučaj i sa upiranjem prstom u Rome (umesto u sistemske uslove). U slučaju nekih romskih naselja barijere su i fizičke, kao što je najveće romsko naselje u Kruševcu ograđeno zidom visine 2 metara, početkom 2016. godine. Na ovaj način ugrožena je i bezbednost Roma i Romkinja, jer je onemogućen ulaz hitnoj pomoći i vatrogascima u unutrašnjost ovog naselja.³⁴ Naravno, veliko je pitanje zašto uopšte postoje

---

³³ https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-02/Mapiranje_podstandardnih_romskih_naselja_SRB_web.pdf

³⁴ <https://www.masina.rs/kraj-dekade-roma/>

naselja koja su „romska“, odvojena od ostalih kvartova i delova naseljenih mesta, getoizirana i segregirana, gurnuta na periferije bez pristupa osnovnim objektima i institucijama (školama, vrtićima, ambulantom...) i u potpunosti zanemarena.

Ono što bi gradonačelnik Beograda morao da zna je to da nije dovoljno nekome samo dodeliti stan, a pri tome mu ne obezbediti zaposlenje niti načine da može isplatiti mesečne račune i održavanje tog stana. Integracija mora da bude potpuna, a prvi korak u tome je obezbeđivanje zaposlenja i redovnih izvora prihoda, pa se tek nakon toga treba rešavati i stambeno pitanje. Velikom broju građana postaje sve teže da isplati mesečne račune³⁵, a za nezaposlene Rome i Romkinje to je apsolutno nemoguće. Na dodeljivanje stanova nezaposlenim i diskriminiranim Romima i Romkinjama treba gledati kao na još jedan način da se problem integracije odloži i lažira, jer se zna da svi nezaposleni građani i građanke zbog dugovanja žive u opasnosti od trajnog gubitka svojih stanova.

Ono što je ipak bilo najstrašnije u ovoj priči je činjenica da je Aleksandar Šapić Rome okarakterisao kao opasne po ostalo stanovništvo. Ovakva retorika koja se nastavlja na već poznatu kriminalizaciju siromašnih ne samo da je rasistička, već je i opasna po Rome i Romkinje. Ukoliko se neko okarakterise kao opasan po ostalo stanovništvo, to se može protumačiti i kao svojevrsan poziv na potencijalno nasilje prema njemu.

Dakle, ne samo što je vređao i ponižavao Rome i Romkinje, ne samo što je njihovo siromaštvo temeljio na stereotipu o navodnom kriminalnom karakteru Roma i Romkinja („oni čupaju

---

35 <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/gradjani-srbije-skoro-najteze-placaju-stan-i-rezije-u-evropi/>

parkete i prodaju sanitarije”), već ih je Šapić svojom izjavom doveo u opasnost i implicitno otvorio vrata *vigilantizmu* (= uzimanju pravde u svoje ruke). Stoga, iako je predstavio Rome i Romkinje kao opasne po njihovu okolinu, zapravo on sam kao gradonačelnik svih Beograđana i Beograđanki predstavlja opasnost po sugrađane i sugrađanke jer širi mržnju, te ne čini ništa kako bi najsiromašniji u Beogradu i okolini živeli bolje. Sve ovo ga, dakako, čini i nekompetentnim za obavljanje funkcije gradonačelnika.

Ignorisanje najsiromašnijih

Aleksandar Šapić je najrecentniji javni primer širenja mržnje i nerazumevanja za probleme koji karakterišu najsiromašnije građane, ali on verovatno nije i jedini. Zapravo, on je bio u mogućnosti da iskoristi svoje bogatstvo, položaj i uticaj, kako bi rekao nešto što je stav vladajuće elite u državi.

Ako se uzme u obzir činjenica da nakon njegovih rasističkih izjava nije bilo nikoga iz redova *Srpske napredne stranke* ko bi osudio takav govor i bahato ponašanje, to znači da se njegove kolege njega boje ili da se slažu sa njegovim mišljenjem. Kako je *Srpska napredna stranka* na vlasti u Beogradu, ali i u celoj Srbiji, već više od decenije, nereagovanje na Šapićeve reči se može smatrati kao odobravanje istih. I, istovremeno, kao neka vrsta legitimacije za to što se po pitanju integracije Roma i Romkinja već više od decenije i nije ništa uradilo.

Već duži niz godina, integracija Roma svedena je na birokratske okvire, beskonačna istraživanja, strategije i akcione

planove, koji se na terenu gotovo i ne sprovode. Čitav proces je prepušten civilnom sektoru koji nema sredstava, infrastrukturu, a ni ovlašćenja da ozbiljnije sprovede integraciju Roma. Romsko pitanje je na taj način postalo *projektno pitanje*, dok država zapravo ne želi da uzme učešće u rešavanju problema romskih zajednica, da povuče konkretne poteze po pitanju zapošljavanja, stanovanja i socijalne sigurnosti Roma i Romkinja.

Ono što karakteriše Šapićeve izjave su ignorisanje i bahatost, a upravo je to ono što najbolje opisuje odnos vlasti prema romskim zajednicama u Srbiji. Ova činjenica se može potvrditi brojnim primerima a najskoriji slučaj je isključenje struje u romskom naselju *12 Februar* u Nišu, gde je dvadesetak porodica ostavljeno bez struje skoro godinu dana, zbog nejasnih razloga.³⁶ Takođe, podstandardna romska naselja, sa krajnje neadekvatnom infrastrukturom, najviše su oštećena u vreme ovogodišnjih superćelijskih oluja i klimatskih nepogoda, što dodatno otežava živote pripadnika romskih zajednica. A ovi sve teži problemi kao da uopšte nisu na agendi društvenih problema u Srbiji koje je potrebno hitno rešavati.

Problemi romske nacionalne manjine kao da ne postoje, uvek su u zapećku, u senci (ekonomskih kriza, pandemije korone, kosovskih problema...), nikada prioritetni, kao da nisu ljudski životi u pitanju. Pa tako ni rasistički ispadi Aleksandra Šapića nisu samo nevažni hirovi pojedinca, već ovaj narativ nastavlja da podupire nevažnost i nerešavanje problema romskih zajednica. Izjave gradonačelnika su izjave nekoga ko predstavlja društvenu poziciju moći i ko bi trebalo da u ime svih nas

---

³⁶ <https://www.masina.rs/diskriminacija-i-sistemska-segregacija-nista-novo/>

sprovodi javne politike i rešenja gorućih društvenih problema. Utoliko je jasno da ni vlast ne pokazuje nikakvu volju da ih rešava, osim što se u retkim prilikama – samo retorički i prigodno (povodom obeležavanja izvesnih datuma, poput *Dana Roma* itsl.) – navodno bavi romskim zajednicama. Teški životi Roma i Romkinja za vlast ostaju manje važni ili, čak, potpuno nevažni.

– **Zakon o socijalnoj karti i digitalno starateljstvo nad siromašnima**

U sedamnaestom veku u Engleskoj je počelo regulisanje položaja siromašnih, načina na koje im se određuje u kojim sredinama mogu da borave, kontrole pomoći koju dobijaju i druge vrste nadzora i disciplinovanja koje su se ticale njihovog statusa. Ovo regulisanje položaja siromašnih počelo je 1601. godine, donošenjem prvog Zakona za siromašne (*Poor Law*), da bi skoro dvesta pedeset godina kasnije bio doneti i novi. Ali, već je starim Zakonom o siromašnima uspostavljena funkcija „staratelja siromašnih“ (*Overseer of the Poor*), kojom se omogućavalo da oni koji se staraju dolaze iz redova lokalnih autoriteta te da postaju zaduženi za upravljanje potrebama siromašnih. Ovi staratelji su se bavili i odgovorima na potrebe lokalnih zajednica i načinima njihovog regulisanja. Neosporno je da je ova funkcija u lokalnim sredinama imala i kontrolni karakter, koji je određivao načine kako se obezbeđuje pomoć siromaš-

nima i, važnije, kojim se siromašnima uopšte ona obezbeđuje. Dakle, nije svako mogao dobiti pomoć i brigu „staratelja“, već su se siromašni delili na one koji tu pomoć zaslužuju i one koji ne zaslužuju.

Figure „zaslužnih siromašnih“ dobijale su različite oblike kroz istoriju, ali stvar nadzora, kontrole i autoritarnog pristupa u organizovanju pomoći nije nestala ni danas. Pa tako Zakon o socijalnoj karti³⁷ u Srbiji, zemlji koja malo šta ima slično sa Engleskom sedamnaestog veka, funkciju „staratelja“ prepušta algoritmu koji se krije iza registra Socijalna karta. Ovaj zakon je moderni sistem kontrole korisnika socijalne pomoći, a izglasan je kao deo šireg „napora“ vlasti da uvede alate za povećanje efikasnosti javne uprave³⁸ kroz digitalizaciju sistema socijalne zaštite.

Za položaj Roma/kinja u Srbiji, primena Zakona o socijalnoj karti značajna je iz dva razloga – zbog toga što su pripadnici romskih zajednica najzastupljeniji u sistemu socijalne zaštite kao najsiromašniji i ekonomski najugroženiji građani³⁹ i zbog toga što, usled tog svog položaja, mnogo teže uspevaju da zaštite svoja prava, posebno u kontekstu digitalizacije socijalne zaštite.

---

37 „Službeni glasnik RS“ br. 14/2021.

38 Finansirano od strane Svetske banke, kreditom „Public Sector Efficiency and Green Recovery Development Policy Loan“, br. 9235-YF.

39 Kako se navodi, „prema metodološki verifikovanim izveštajima i pokazateljima, većina Roma i Romkinja se suočava sa društvenom isključenošću i siromaštvom i izložena je otvorenoj, a još češće prikrivenoj diskriminaciji“. *Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji*, Službeni glasnik RS, br. 23/2022-3.

Kako smo došli do Zakona o socijalnoj karti

Razgovori o tome kako je neophodno raditi na uspostavljanju sistema socijalnih karata u Srbiji traju godinama. Ovo rešenje se često navodilo kao najbolje, a možda i jedino, za sva pitanja koja se tiču dubokih nefunkcionalnosti u sistemu socijalne zaštite – od normativnih rešenja, planova za razvoj, pa sve do praksi Centara za socijalni rad. O tom rešenju koje nas navodno čeka u vidu bolje i pravednije raspodele socijalne pomoći govorila je svojevremeno i predsednica Vlade Republike Srbije. Tako je jednom prilikom navela kako će usvajanje Zakona o socijalnoj karti sprečiti „da se Audijem dolazi po socijalnu pomoć“.⁴⁰

Svako ko se bavi socijalnom zaštitom zna da je skoro nemoguće da korisnici dolaze po socijalnu pomoć bilo kakvim autom. Naime, automobil se najčešće, prema čl. 82. Zakona o socijalnoj zaštiti,⁴¹ smatra pokretnom imovinom čijim korišćenjem ili otuđenjem, bez ugrožavanja osnovnih životnih potreba, pojedinac može da obezbedi sredstva u visini šestostrukog iznosa novčane socijalne pomoći. Ovo nije nikakva apstraktna zakonska odredba, jer u praksi su poznati slučajevi u kojima su pojedinci gubili novčanu socijalnu pomoć zbog toga što poseduju automobil.

Ideji o socijalnoj karti je dobrim delom doprineo i zvanični narativ o sistemu socijalne zaštite u Srbiji koji donosioci odluka uporno grade, a kojim se društveni položaji siromašnih kao i socijalna politika mistifikuju – govori se o ljudima koji neće

---

40 Izjava predsednice Vlade Republike Srbije, Ane Brnabić, na sednici Nacionalnog konventa za EU, 18. januar 2019. godine.

41 „Službeni glasnik RS“ br. 24/2011 i 117/2022 - odluka US.

da rade⁴² i koji navodno dobijaju značajnu finansijsku pomoć⁴³, o tome da postoji veliki broj onih koji *ne zaslužuju* socijalnu pomoć⁴⁴ jer zapravo nisu siromašni, pa se stavljaju u ravan sa građanima koji rade puno radno vreme i ne mogu da pokriju osnovne mesečne troškove života. Takvim se narativom one-mogućava izgradnja odnosa solidarnosti među građanima, dok se postavljanjem „jednih nasuprot drugih“ oni građani koji imaju kakve-takve uslove da budu akteri promena odvrću od bavljenja ovim značajnim političkim pitanjem.

Sa druge strane priče o Zakonu o socijalnoj karti nalazi se narativ o tehnologiji kao rešenju koje će unaprediti efikasnost, javnu upravu i doneti progres svima. Iako bi tehnologija mogla doneti napredak, ona nije neutralno sredstvo i neophodno je osvrnuti se na to kome donosi napredak. Ovakvi sistemi

---

42 Kao značajan doprinos ovom narativu može se istaći usvajanje tzv. *Vulinove uredbе* kojom je – u vreme dok je Aleksandar Vulin bio ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja – uveden obavezan neplaćeni rad korisnika novčane socijalne pomoći. Obavezan neplaćeni rad koji su građani dužni da obavljaju pod pretnjom gubitka prava, pod određenim uslovima može da se kvalifikuje kao prinudni rad. Za više detalja, videti: *U fokusu: četiri godine prinudnog rada u Srbiji – rezultati primene Uredbe o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne pomoći*, A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, oktobar 2018. godine. Dostupno na: https://www.allinitiative.org/wp-content/uploads/2018/10/Uredba_SR.pdf Ustavni sud je 26.10.2022. godine doneo Odluku kojom se utvrđuje da odredbe čl. 80. stav 3. i 4. Zakona o socijalnoj zaštiti nisu u saglasnosti sa Ustavom, čime je prestao pravni osnov po kom je doneta ova Uredba. Sličan princip prema kom se socijalna pomoć „zarađuje“ uveden je prvobitno u Sjedinjenim Američkim Državama, da bi se odatle proširio u brojne druge zemlje. Poslednji poznat slučaj ovakvog odnosa prema socijalnoj zaštiti jeste Republika Hrvatska koja je donela Zakon o socijalnoj skrbi („Narodne novine“ 18/2022), koji u čl. 36. uređuje pitanje rada za opšte dobro bez naknade pod pretnjom gubitka prava na socijalnu pomoć.

43 Prema poslednjem Rešenju o nominalnim iznosima novčane socijalne pomoći, novčana socijalna pomoć za pojedinca iznosi 11,445 dinara, „Službeni glasnik RS“, br. 97/2023 od 3.11.2023. godine.

44 Supra, 3.

zapravo najčešće isključuju, ograničavaju i neproporcionalno pogađaju one građane koji su najugroženiji. Zbog toga se sa velikom izvesnošću može reći da su današnji izazovi sa kojima se suočavamo kada razgovaramo o primeni socijalne karte samo uvod u ono što nas tek čeka u pogledu nekih novih tehnologija za sve složenije načine ograničavanja i kontrole građana.

Zakon o socijalnoj karti

Donošenjem Zakona o socijalnoj karti, Srbija se svrstala u red zemalja u kojima se radi na uvođenju tzv. *digitalne države blagostanja*. Kako u svom izveštaju navodi Filip Olston, bivši Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija za ekstremno siromaštvo i ljudska prava, „[d]igitalna država blagostanja je ili već nastala ili je u nastajanju u mnogim zemljama širom sveta. U ovim zemljama sistemi socijalne zaštite i pomoći su sve više zasnovani na digitalnim podacima i tehnologijama koji se koriste za automatizaciju, predviđanje, identifikaciju, nadzor, pronalaženje, targetiranje i kažnjavanje.⁴⁵

Pitanja koja su otvorena primenom Zakona o socijalnoj karti bi se mogla svrstati u tri celine: 1) neproporcionalno prikupljanje podataka o ličnosti korisnika i korisnica sistema socijalne zaštite; 2) neproporcionalno negativni uticaj primene zakona na pojedine kategorije građana; i 3) dehumanizacija sistema socijalne zaštite.

---

⁴⁵ UN Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Digital welfare states and human rights, 11 October 2019, UN Doc. A/74/493.

Neproporcionalno prikupljanje podataka o ličnosti korisnika i korisnica sistema socijalne zaštite. Jedno od osnovnih načela koje se primenjuje u pogledu zaštite podataka o ličnosti jeste načelo srazmernosti. Ono bi se ukratko moglo objasniti kao obaveza svakoga da obradu podataka vrši isključivo u svrhu koja je neophodna – ne sme se prikupljati više podataka od onoga zbog čega se vrši prikupljanje podataka građana. Primera radi, mesto gde nosite kaput na hemijsko čišćenje nema potrebe da poseduje vaš matični broj ili podatke o državljanstvu. Na isti način – nadležni koji odobravaju neko pravo treba da obrađuju samo podatke koji su neophodni za donošenje odluka, ni manje ni više od toga.

Nasuprot tome, funkcionisanje registra Socijalna karta zasnovano je na ogromnoj količini podataka koju sadrži. Može se reći da je njegova sama suština da se prikupi što više podataka o građanima, radi „efikasnijeg ostvarivanja prava i usluga socijalne zaštite, pravednije raspodele socijalne pomoći, unapređenja efikasnosti i proaktivnosti rada organa u oblasti socijalne zaštite, obezbeđivanja podrške u definisanju i oblikovanju socijalne politike i praćenja ukupnih efekata mera socijalne zaštite, kao i obezbeđivanje ažurnih podataka o korisnicima za slučaj vanredne situacije“,⁴⁶ kako se to navodi u Zakonu. Ovo „efikasnije“ i „proaktivnije“ iz navedene zakonske odredbe zasnovano je na najmanje 135 podataka o ličnosti korisnika sistema socijalne zaštite, dečije zaštite i boračko-invalidske zaštite. Neke analize pokazuju da ne postoji ni jedna druga životna situacija u kojoj se prikuplja i obrađuje ovolika količina podataka o građanima,

---

⁴⁶ Član 3. Zakona o socijalnoj karti.

čak ni u policijske svrhe. Ilustracije radi, Socijalna karta prikuplja podatke o zdravstvenom stanju, invaliditetu, nacionalnoj pripadnosti⁴⁷ korisnika novčane socijalne pomoći, ali i podatke o posedovanju motornog vozila, oružja, mestima prebivališta, zaključenju braka i slično. Takođe, u Socijalnoj karti nalaze se i podaci koji se tiču onih lica koja se smatraju povezanim sa korisnikom socijalne pomoći, a koji mogu biti od značaja za odobravanje ili prestanak socijalnih davanja. Tako se u Socijalnoj karti mogu pronaći i podaci o bivšim i sadašnjim partnerima i drugima koji se za potrebe ovog Zakona smatraju oni koje sa korisnikom socijalne pomoći vezuje bliže ili dalje srodstvo, odnosno imovinski odnos koji je od uticaja na ostvarivanje prava.

Neproporcionalno negativni uticaj primene zakona na pojedine kategorije građana. Drugo značajno pitanje u pogledu primene Socijalne karte tiče se diskriminacije pojedinih kategorija građana. Iako se za Zakon o socijalnoj karti može reći da stavlja sve korisnike sistema socijalne pomoći u nepovoljniji položaj u odnosu na ostale kategorije građana, u pogledu samih korisnika čiji su podaci sadržani u registru postoje one grupe koje su neproporcionalno više pogođene ovakvim postupanjem.

Upravo se tu nalaze Romi i Romkinje, jer primena Zakona o socijalnoj karti značajnije pogađa pripadnike romskih zajednica. Primera radi, oni Romi i Romkinje koji se bave skupljanjem sekundarnih sirovina i istovremeno primaju so-

---

⁴⁷ Ovde treba imati u vidu da prema čl. 47 Ustava Republike Srbije niko nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti. To bi u konkretnom slučaju značilo da se u Socijalnoj karti nalaze podaci o ličnosti koji se tiču nacionalne pripadnosti samo onih korisnika sistema socijalne zaštite koji su se izjasnili o svojoj nacionalnoj pripadnosti.

cijalnu pomoć, više to ne mogu da rade, jer se svaki prihod koji ostvaruju, čak i onaj koji dolazi od sakupljanja kartona, najlona i svega onoga što se baca u đubre, smatra prihodom koji ih – ukoliko pređe minimalni iznos novčane socijalne pomoći – isključuje iz sistema. Poznati su primeri pojedinih neformalnih romskih naselja gde su skoro svi stanovnici izgubili socijalnu pomoć jer su se bavili sakupljanjem sekundarnih sirovina, a bez ovog posla njima je praktično nemoguće da prežive sa socijalnom pomoći koja iznosi 11,445 dinara za pojedinca. Značajno je primetiti i da nemogućnost ostvarivanja prava na novčanu socijalnu pomoć sa sobom povlači i gubitak drugih prava – nemogućnost ostvarivanja prava na topli obrok u narodnim kuhinjama, nemogućnost dobijanja zdravstvenog osiguranja i slično.

Zakon je, zbog toga veoma diskriminatoran i isključuje ogroman broj pojedinaca kojima je pomoć preko potrebna. Dostadašnji podaci pokazuju da je od početka primene Zakona o socijalnoj karti smanjen broj korisnika novčane socijalne pomoći za 34,686.⁴⁸

Dehumanizacija sistema socijalne zaštite. Socijalna zaštita načelno ima za cilj da osigura ostvarivanje osnovnih ljudskih potreba onim ljudima koje nisu u situaciji da samostalno zadovolje ove svoje potrebe. Socijalna politika koju sprovodi država bi trebala biti vođena načelima ranjivosti i nediskriminacije. Socijalni rad podrazumeva neposredan i direktan rad sa ugroženim građanima i onima o kojima se država kroz organizovanje ovog sistema brine.

---

48 A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, www.antisocijalnekarte.org

Međutim, nasuprot tome, od donošenja Zakona o socijalnoj karti, socijalni rad se svodi na „rešavanje notifikacija“. Notifikacije su „obaveštenja o neusaglašenosti podataka“ koja se kreiraju u sistemu Socijalna karta kojima se socijalni radnik obaveštava da je potrebno da preduzme radnju kako bi rešio slučaj kojim se bavi tako što će: 1) izvršiti proveru podataka uvidom i preuzimanjem podataka iz službenih evidencija, dokumentaciju i javne isprave; 2) doneti odluku po zahtevu stranke ili 3) pokrenuti postupak po službenoj dužnosti, jer se saznalo za činjenice od bitnog uticaja na ostvarivanje, promenu ili *prestanak prava* iz socijalne zaštite.

Ovaj treći osnov rezultirao je ukidanjem novčanih socijalnih davanja za skoro 35,000 korisnika novčane socijalne pomoći. Da stvar bude gora, socijalni radnici koji prime notifikaciju su zbog softverskih rešenja i načina kako je osmišljena Socijalna karta vezani ovim uputstvom i moraju postupati u skladu sa primljenim obaveštenjem. To znači da socijalni radnik mora da donese rešenje o prestanku prava i onom korisniku za kog zna da ne poseduje motorno vozilo koje nije odjavio posle prodaje auto otpadu, ili onom korisniku za kog zna da nije zaradio novac na način na koji to tvrdi Poreska uprava u svojoj informaciji koja je sastavni deo registra Socijalna karta.⁴⁹

---

49 Brojna pitanja o načinu funkcionisanja Socijalne karte su još uvek nedovoljno transparentna jer nadležno Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja odbija da javnosti učini dostupnim algoritam na kom je zasnovano formiranje „notifikacija“, kao i druge podatke koji objašnjavaju logiku odlučivanja i kreiranja ovih obaveštenja. Uprkos činjenici da je udruženje A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava zahtevalo dobijanje ovih informacija, u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, do toga još uvek nije došlo, skoro 18 meseci od inicijalnog podnošenja zahteva za pristup informacijama.

Promena može doći samo „odozdo“

Ovo su neki od osnovnih problema koji su otvoreni početkom primene Zakona o socijalnoj karti, a stvar na terenu je još složenija jer se prava korisnika socijalne pomoći neprekidno krše. Uprkos pokušajima dobijanja zaštite prava koja se svakodnevno krše od početka primene Socijalnih karata i pred Ustavnim sudom, nema naznaka da će oni uskoro biti rešeni.⁵⁰

Neoliberalni model socijalnih politika zapravo ostavlja bez pomoći ogroman broj ljudi i svodi se na birokratiju: umesto razgovora o perspektivama socijalne zaštite i smanjenja siromaštva, te o položaju najsiromašnijih i odgovorima na njihove potrebe, socijalna politika je svedena na tobože neutralna, tehnološka rešenja. Ova „rešenja“ isključuju mnoge iz sistema i teraju ih još dublje na margine, a među njima su posebno zastupljeni najsiromašniji Romi i Romkinje.

Bez samoorganizovanja zajednice i inicijativa „odozdo“ (*grassroot*), čime bi se aktivnije borilo za zaštitu prava korisnika i korisnica socijalne pomoći, čini se da će priče o paketima pomoći pred izbore, te famoznom „parizeru“ i drugim politički jeftinim rešenjima još dugo obeležavati načine na koje se država bavi ovim pitanjima.

---

50 A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, *Raste podrška inicijativi za ocenu ustavnosti Zakona o socijalnoj karti*, <https://www.allinitiative.org/raste-podrška-inicijativi-za-ocenu-ustavnosti-zakona-o-socijalnoj-karti/>

– **Filantropija ili solidarnost? Aktivističke kuhinje i politički potencijali**

Siromaštvo je u porastu. Pogotovo nakon poslednje velike ekonomske krize iz 2008. godine. U kapitalističkim društvima, dakle i u kapitalističkom društvu Srbije, postojeće društvene razlike i nejednakosti su se još više produbile. Kriza, inflacija, poskupljenja osnovnih životnih potrepština i energenata, klimatske promene i pandemije, sve to dodatno utiče na još veća društvena raslojavanja i još veće nedaće nižih društvenih slojeva. A mere štednje, socijalni rezovi, povlačenje države iz sfere socijalnih usluga i druge neoliberalne mere dodatno podupiru još veću prekarizaciju rada i sve oblike nesigurnosti života. Državni i institucionalni odgovori na trenutnu društvenu situaciju stvorili su ne samo još više nezaposlenih, nego i još više beskućništva, siromaštva, bolesti, još više ljudi koji ne mogu da zadovolje ni osnovne prehrambene potrebe, još više gladi...

Glad nije nikakva slučajnost ili stihija koja bi se događala kao neumoljiva sudbina ili katastrofa. Ali siromaštvo i glad nisu posledica ni specifičnog ponašanja određenih individua i zajednica, kako to liberalni imaginarijum predstavlja, već su posledica kapitalističkih dinamika i perioda krize. Glad je *društveni* fenomen: proizvedena je kapitalističkom logikom i potpunim državnim zanemarivanjem. Stoga je problem gladi jedino moguće iskoreniti drugačijim društvenim organizovanjem sistema proizvodnje i preraspodele hrane.

Kako je država u velikoj meri napustila socijalnu ulogu i ostavila svoje građane prepuštene samima sebi, paralelno s tim se pojavio i veći broj humanitarnih inicijativa koje nastoje „popuniti rupe“ socijalnih politika i barem donekle ublažiti posledice siromaštva. Pa je tako primetan i veći porast organizacija koje pripremaju i raspodeljuju tople obroke osobama kojima je to preko potrebno, a pre svega osobama u situaciji beskućništva: narodne kuhinje, banke hrane, aktivističke kuhinje, solidarne kuhinje... Različite su forme organizovanja tih kuhinja, a svima je zajedničko da nastoje umanjiti prehrambenu nesigurnost, zbrinuti i nahraniti najsiromašnije.⁵¹

Problem gladi je sve veći i u Srbiji, te je i u našem kontekstu primetan porast javnih kuhinja, a među korisnicima ovakve vrste pomoći su u velikom broju i pripadnici_e romskih zajednica.

Pre nego što se osvrnem na primere rada dve solidarne kuhinje, obe osnovane 2020. godine,⁵² naznačiću razliku između dva

---

51 Ovo nije samo slučaj u državama periferije, već i u državama kapitalističkog centra. Primera radi, ovde se može videti porast narodnih kuhinja za siromašne nakon krize do danas u Ujedinjenom Kraljevstvu: <https://www.statista.com/statistics/382695/uk-foodbank-users/>

52 O ove dve i još jednoj solidarnoj kuhinji iz Subotice, videti tekst Ane Vilenice *Aktiv-*

pristupa pomoći, koja bi mogla biti od značaja za promišljanje aktivističkog i političkog horizonta ovakvih inicijativa. Radi se o razlikovanju pomoći kao *filantropske* geste ili kao ipak više *političke* geste koja otvara mogućnosti radikalnijih promena.

Filantropija i(li) solidarnost: etika ili politika?

Kada se promišljaju sistemi pomoći, s jedne strane se govori o filantropiji, humanitarizmu, karitativnom radu i milosrđu, a s druge strane o solidarnosti. Razlika između filantropije (humanitarizma, karitativnih praksi, milosrđa, milosti...) i solidarnosti nije oštra, ovi pojmovi se, dakako, delimično preklapaju. Međutim, razlika je u tome što je angažman humanitarizma pre svega *etički*, dok solidarnost ipak nastoji biti *politička*. Humanitarci i filantropi pre svega pomažu iz moralnih motiva, dok se solidarnost nastoje organizovati u šire koalicije koje bi donele temeljnije političko-društvene promene. Humanitarizam, samim time, suštinski ne dovodi u pitanje postojeće systemske uslove nejednakosti, nego delimično i privremeno ublažava nečije nećade i patnje. Razlika između onih koji imaju i mogu davati, i onih koji nemaju i potrebna im je pomoć – ostaje. Ne menjaju se strukturni uslovi koji proizvode i održavaju društvene nejednakosti. Humanitarne organizacije i filantropske grupe (Crveni

---

ističke kuhinje u Srbiji protiv prehrambene nesigurnosti i gladi na portalu „Mašina”. Dostupno na: <https://www.masina.rs/aktivisticke-kuhinje-u-srbiji-protiv-prehrambene-nesigurnosti-i-gladi/> Kuhinja solidarnosti iz Novog Sada i Solidarna kuhinja iz Beograda dobile su, zajedno, 2021. godine Nagradu za društveno-kritički angažman „Ivan Radenković”: <https://www.masina.rs/nagrada-ivan-radenkovic-dodeljena-solidarnoj-kuhinji-i-kuhinji-solidarnosti-ns/>

krst, crkvene organizacije, brojne državne organizacije, razne privatne inicijative s nacionalnim, etničkim i drugim predznacima, konzervativni i buržoaski tipovi organiziranja pomoći, apolitične volonterske inicijative) kao odgovor na krizu nude etička „rešenja“. U ovakvoj depolitizaciji krize, patnja Drugog je pre svega individualizirana, pomoć i davanje su često paternalistički, a razlika između „njih“ i „nas“ nastavlja da se održava.

Motivi u humanitarnom tipu organizovanja pomoći su: *empatija* (saosećanje za patnju drugog), *moralna superiornost* (osećamo se bolje kada pomažemo i time uzdižemo sebe) itsl, ali i *lična korist*. Pomaganje i volontiranje itekako mogu biti utkani u motive koristi i veće konkurentnosti: volontersko iskustvo može biti dodatni poen u CV-u i na tržištu rada. Drugim rečima, volontiranjem se usavršavaju izvesne veštine, koje u budućnosti mogu doneti bolji posao i tržišne prednosti. Stoga se govori i o individualizaciji i marketizaciji volontiranja.

„Jedan od primera je trend ka volontiranju radi usavršavanja vlastitih veština, kako bi se bolje takmičilo na tržištu poslova a ne da bi se zadovoljile društvene potrebe. Prelaz na više-instrumentalno motivisano volontiranje je promenio strategije regrutovanja organizacija koje uključuju volontere, koje se sada usredsređuju na koristi koje volontiranje može doneti pojedincu (poput uvećanja njegovog ekonomskog ili ljudskog kapitala) a ne na potencijalne altruističke dobrobiti koje proizilaze iz doniranja vlastitog vremena za pomoć drugima.”⁵³

---

53 Jon Dean, *Volunteering, the market, and neoliberalism*. In: „People, place and policy online”, 9 (2), p. 139-148. Dostupno na: <https://shura.shu.ac.uk/11194/>

Filantropija se dakle većim delom oblikuje kroz psihologiju i etiku (iza zavese tržišta), a ne politiku. Naslanja se na osjećaj krivice u vezi s vlastitim odgovorom na siromaštvo. Filantropski rad u tom smislu uvećava dobar osjećaj, iluziju filantropiste da radi nešto jako dobro, pa mu savest može biti mirnija. Nakon dobro obavljenog humanitarno-karitativnog rada, onaj koji je volontirao može komotnije nastaviti da živi svoj srednjeklasni potrošački život i ne mora se upuštati u teže organizovanje na promeni sistema. Brojne su studije o psihologiji volontiranja, pokušajima razumijevanja koji su razlozi zbog kojih individue obavljaju volonterski rad, sa čime se identifikuju, koje praznine popunjavaju itsl. Ali ovde me neće zanimati psihologija, nego *politika*: tim više što je dominantno bavljeno *psihologijom* volonterskog i humanitarnog rada zapravo simptom izbegavanja politike.

Ako nas zanima politika, onda nas pre svega zanima zajednica, a ne individualni psihološki momenti. Zanima nas, dakle, društvena situacija i da li se ona menja. Baš zato se, iz politiziranih perspektiva, umjesto o humanitarizmu i filantropiji govori o solidarnosti: o pomoći koja je borbena i politična, samorganizovana i demokratska (ide „odozdo”, *grass-root* inicijative), odnosno o *uzajamnoj pomoći* čiji horizont je progresivna promena društva koje mora smanjiti i u konačnici ukinuti nejednakosti.

Postoje i oni koji svako organizovanje pomoći vide kao nekakvu politiku, makar *personalizovanu politiku*, jer priprema i distribucija hrane siromašnima je uvek nekakvo povezivanje i – koliko god labavo – stvaranje društvenih veza. Oni ističu iskustvo osnaživanja (*empowerment*), kao okvir kojim se na

neki način izlazi izvan okvira empatije. Prema njima, politička subjektivnost koja se pomalja iz volonterskog rada pojavljuje se u okviru osnaživanja, a ne saosećanja, a to onda ima više kolektivnu dimenziju.

„Drugim rečima, njihov angažman nije definisan samo kao oblik saosećanja, već i kao proces kolektivnog osnaživanja (*collective empowerment process*). Iz ove perspektive, angažman volonterki i volontera se može analizirati kao ‘personalizovana politika’ (Lichterman, 1996): premda se oni distanciraju od otvorenog političkog angažmana poput protesta, učesnici povezuju svoje promenjene načine života sa širim društvenim problemima. Oni definišu svakodnevne akcije kao izazove dominantnim kulturnim kodovima, s ciljem da se društvene promene ostvare (Melucci, 1996).”⁵⁴

Ipak, politike osnaživanja su ambivalentne i ostaju nedovoljne za ozbiljnije društvene transformacije. One više idu u pravcu *ličnih* politika, spontanije su i pitanje je da li se ikada pretvaraju u radikalniji politički angažman koji bi doneo strukturne promene. Društvene dinamike iz kojih bi, uz dobru političku organizaciju, moglo proizaći i nešto više, neće se dogoditi spontano: moraju se napraviti neki koraci od volontiranja do organizovanja, mobilizacije i politizacije.

Dakle, pitanja su: da li su solidarne kuhinje vrsta angažmana koji nije samo filantropski, već i politički? Da li mogu izaći

---

54 Pierre Monforte, *From compassion to critical resilience: Volunteering in the context of austerity*. In: „The Sociological Review”, Volume 68 Issue 1, January 2020. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0038026119858220>

iz uobičajenog okvira „saosećanja” i „osnaživanja” i napraviti korake dalje? Da li prakse volontiranja u solidarnim kuhinjama mogu imati i progresivnu političku dimenziju, kojom bi se problem gladi ne samo ublažio nego i iskorenio? Da li akcije solidarnih kuhinja dovode u pitanje vladine neoliberalne mere? Da li se mogu povezati sa drugim kolektivnim akcijama, organizacijama i pokretima koji zahtevaju promene? Mogu li, dakle, voditi otporu i društvenim transformacijama?

Kuhinja solidarnosti u Novom Sadu

Kuhinja solidarnosti svoju pomoć organizira u Omladinskom centru CK13, te svakog utorka i subote priprema i distribuira zdrave veganske obroke ugroženim porodicama i pojedincima u Novom Sadu. „Zalažemo se za to da niko ne bude gladan, da niko ne bude bez doma i da niko ne bude prepušten siromaštvu. Takođe, želimo da širimo mrežu solidarnosti, kao i da učinimo da problemi siromaštva i beskućništva postanu vidljiviji. Mi smatramo da pravo na hranu i siguran dom nad glavom ima svako!”⁵⁵

Iako volonteri iz Kuhinje solidarnosti ne dostavljaju hranu u najvećim romskim naseljima u Novom Sadu, romska domaćinstva ili pojedinci jesu korisnici ove pomoći. Primera radi, u oktobru 2023. je četiri romska domaćinstva gde se odnosi hrana na Satelitskom buvljaku, jedno veliko domaćinstvo na Petrovaradinu, dvanaest domaćinstva na Limanu 5 (takozva-

---

55 <https://linktr.ee/kuhijnjasolidarnostins>

na “Depresija”), a nekoliko Roma_kinja dolazi u Omladinski Centar CK13 da preuzmu tople obroke. Jedno vreme, obroci su se donosili i u romska domaćinstva na Detelinari, pre nego što su iseljena zbog investitorske gradnje (slična stvar je i sa lokacijama na Klisi, Almaškom groblju, u ulicama Ćirpanova, i Kirilova), a mnogi koji su preseljeni se nisu više pojavljivali niti su javili nove adrese. Siromašni Romi_kinje, dakle, koriste pomoć Kuhinje solidarnosti.

Rad ove kuhinje se temelji na donacijama koje uplaćuju isključivo privatna lica (nikako firme itsl.) i besplatnom radu volontera_ki. Od početnih 40 obroka po danu, preko 60 obroka za samo četiri meseca kasnije, te 80 obroka nakon godinu dana, stiglo se do pripreme i isporuke 160 obroka po jednom danu! Kako se inflacija razbuktavala, te cene hrane i računa skakale, tako se i broj korisnika Kuhinje solidarnosti uvećavao, a obrazac se nastavlja. Mesečni izveštaji o broju obroka, volontera koji ih pripremaju i distribuiraju, te o tačnom iznosu donacija građana, Kuhinja solidarnosti redovno objavljuje na društvenim mrežama. Pa tako je u oktobru broj ukupnih mesečnih obroka dostigao 1980, broj volontera i volonterki 145, donacija 130,000 a troškova 289,037. Stalne su i objave u kojima se traži pomoć i pojačanje u volonterima za: pripremu i seckanje hrane; kuvanju; pakovanju i distribuciji; vožnji; te za medijski tim. Također, redovno se organizovalo prikupljanje tegli. Početkom novembra, pak, Kuhinja solidarnosti objavljuje da su primorani da *privremeno* obustave rad, zbog nedovoljnog broja volontera i drugih poteškoća u organizaciji, te potrebom za preuređenjem prostora.

Njihovo organizovanje se zasniva na redovnim pozivima za

donacije i pomoć u volontiranju, te na uverenju kako je uvek moguće „ličnim primerom i angažovanjem stvari pomeriti unapred, pokrenuti ih sa mrtve tačke”. Iako u vlastitom sloganu – *Niko gladan, niko bez doma!* – Kuhinja solidarnosti povezuje područje prehrane s područjem stanovanja, te iako se organizatori načelno zalažu za solidarnost, etički odnos prema okolini i antifašizam, ne vide se primeri konkretnijih političkih akcija i povezivanja u koalicije.

Solidarna kuhinja u Beogradu

Solidarna kuhinja koja deluje u Beogradu je politiziraniya, iako odbijaju saradnju sa političkim partijama. I ova kuhinja, kao nezavisni kolektiv, obezbeđuje hranu i druge vidove pomoći onima kojima je najpotrebnija. „Organizovani smo na principima uzajamne pomoći i direktne demokratije, a bilo kakva diskriminacija nije dozvoljena. Kako verujemo da borba protiv gladi ne treba da bude korišćena u svrhu reklame i samopromocije, ne sarađujemo sa političkim partijama, niti organizacijama koje pretenduju da to postanu.”⁵⁶ Uprkos odbijanju veze s parlamentarno-partijskom politikom, celokupni rad Solidarne kuhinje je politički i smeru povezivanju borbe protiv gladi sa drugim društvenim borbama.

Na njihovoj Instagram stranici se pored redovnih izveštaja o pripremi i distribuciji hrane nalaze izveštaji i članci poput: objave solidarnosti sa vijetnamskim i drugim radnicima koji su

---

⁵⁶ <https://solidarnakuhinja.org/o-nama/>

u štrajku; organizovanje benefit žurki radi prikupljanja sredstava za pomoć radnicima, kao i kuvanje za radnike_ce koji su u štrajku; izveštaj o tome šta je uzajamna pomoć; izveštaj o napadu na javna dobra (Šodroš i Savski nasip); izveštaj o deci koja žive i/li rade na ulici; izveštaj o privatizaciji vrtića; izveštaji o otkazima u fabrikama, o otežanom otvaranju bolovanja radnika_ca i o smrti na radnom mestu; izveštaj o vezi beskućništva i metropoli; izveštaji o klimatskim promenama, posebno o vezi superćelijskih oluja i siromaštva; organizovanje solidarnog šišanja (frizeri su šišali i brijali one kojima je pristup osnovnim sredstvima za održavanje higijene otežan ili nemoguć); javne podrške i solidarnost sa radnicima Wolta, te blokadi Arhitektonskog fakulteta, saradnja sa Muzejom itd. Njihov angažman protiv gladi je, dakle, povezan i sa drugim društvenim borbama, što znači da postoji svest da su različite društvene nedaće sistemski povezane i da je način promene takvog sistema moguć jedino kroz kolektivno povezivanje.

Solidarna kuhinja distribuira tople obroke i namirnice i domaćinstvima u romskim naseljima. Najčešće dostavljaju hranu domaćinstvima u neformalnom romskom naselju Makiš na Čukarici, gde živi oko pedesetak romskih porodica. U tom naselju su letos organizovali i zajedničko kuhanje pasulja, insistirajući na aspektu *zajedništva*: nisu kuhali samo aktivisti nego svi zajedno, romski mališani su pomagali prilikom pripreme i podele hrane, a aktivisti su razgovarali sa stanovnicima šetajući nase-ljem, te igrali fudbal sa decom. U izveštaju na Instagramu piše:

„Međutim, za stanovnike naselja Makiš i mnogih drugih neformalnih naselja svakodnevnica nije igra. Većina ovakvih naselja ne poseduje nika-

kvu infrastrukturu, iz njih se ne odvozi komunalni otpad (štaviše, pojedinci i firme krupan otpad – neretko pod okriljem noći – istovaraju upravo na ‘divlje deponije’ u blizini neformalnih naselja), a ponekad nemaju čak ni pijaću vodu! Najveći broj naselja udaljen je od škola i prilika za rad, kao i od linija javnog prevoza. U neformalnim naseljima, čitave porodice stanuju u barakama ili kontejnerima površine 14m² koji nemaju prikladne i bezbedne sisteme za grejanje i hlađenje, niti su prilagođeni osobama sa invaliditetom. Iako su brojni programi socijalnih stanova najavljivani tokom godina, za većinu stanovnika ovog naselja programi stambene podrške ostaju nedostižni. Oni koji se prijave se susreću sa birokratskim barijerama i odlaganjima, toliko da su mnogi izgubili nadu u to rešenje. Po rečima jedne stanovnice ovog naselja, niko iz Centra za socijalni rad ne izlazi na teren, ne dolazi da sagleda situaciju niti ukaže neophodnu pomoć ovim porodicama. O njima se godinama ne govori ni u medijima: grad i država uporno zanemaruju osnovne potrebe hiljada ljudi koji stanuju u nehigijenskim, nebezbednim i nedostojanstvenim uslovima. Romi u Srbiji se svakodnevno susreću sa diskriminacijom na osnovu rase, vere i društvenog statusa. Ovo je sistemski problem i bez intervencije samog sistema je teško izaći iz začaranog kruga siromaštva. Dok pozivamo državu da ispuni dužnosti koje ima prema

svim svojim stanovnicima, pozivamo i ljude na solidarnost i uzajamnu pomoć, jer dobro znamo da je to jedina podrška koja je mnogima dostupna.⁵⁷

Prakse Solidarne kuhinje su pokazatelj kako se politika ne može svoditi na političke partije. Njihova politika se nastoji utemeljiti u raznolikim društvenim angažmanima, akcijama i pokretima, povezujući sve u jednu borbu zasnovanu na principima: solidarnosti, ne samo u raspodeli hrane, već i u pružanju drugih vrsta pomoći, kao i povezivanju u borbama; izričitom odbijanju saradnje sa organizacijama, grupama i pojedincima koji diskriminišu ljude na nacionalnom, seksualnom, rasnom, rodnom, verskom ili drugom osnovu; te na odlukama koje se donose na principima direktne demokratije, dogovorom ili najmanje dvotrećinskom većinom ukupnog broja članova kolektiva. Solidarna kuhinja, dakle, zasniva svoj rad i borbu protiv gladi na ideji solidarnosti koja je *politična* i usidrena u horizont društvene promene.

Paralelne strukture

Pitanje ko i na kakve načine organizuje pomoć i olakšanje za one kojima je to preko potrebno, tiče se i temeljne razlike između *države* i *civilnog društva*. U istorijskim periodima kada je država imala više socijalnu funkciju (u obliku *welfare state* – države blagostanja – u slučaju kapitalističkih država ili u obliku država koje su razvijale socijalistički projekt), socijalna skrb i briga su

---

⁵⁷ Videti izveštaj na Instagram profilu Solidarne kuhinje. Dostupno na: https://www.instagram.com/p/Cvu7DchMiiZ/?igshid=MjZ1MzB4Y3picjls&img_index=7

ponajviše bili zadatak države. Ali, poslednjih decenija 20. veka pa sve do danas, neoliberalni model države – koja se odriče svojih socijalnih funkcija i bliže je isprepletena s privatnim kapitalom i tržištem – dominira. U takvoj situaciji, država se još manje bavi ljudskim potrebama a još više kapitalom. Državi se tržišno ne isplati da organizuje brigu i pomoć, stoga to sve više prepušta civilnom sektoru.

Još je jedan bitan aspekt ovde: dok je državno-organizirana pomoć *plaćeni* rad, pomoć koju organizuje civilno društvo (susedstva, kvartovi, zajednice, kolektivi i organizacije) najčešće je *besplatni* rad, pa ga je utoliko teže organizovati i održati. Neplaćeni (volonterski) ili potplaćeni rad organiziranja pomoći često poprima oblike privilegije (rad koji mogu obavljati oni koji su već privilegovani, pa imaju uslove za to) i (samo) eksploatacije (nevladine organizacije eksploatišu neplaćeni rad volontera_ki).⁵⁸

Dakako, to što se u romskom aktivizmu ipak zalažemo za to da država vrati u većoj meri javne funkcije i – kao instanca koja ima više resursa, mogućnosti i bolju infrastrukturu – da više brine za siromašne i gladne, to ne znači da u situaciji povlačenja države iz socijalnih servisa napuštamo ljude kojima je pomoć

---

58 Ranjiva i nesigurna pozicija svih onih koji pretežno zavise od projektnog tipa rada, od atipičnih oblika zapošljavanja, prekovremenog rada te brojnih oblika neplaćenog i potplaćenog rada, dodatno pospešuje pregorevanje i samoizrabljivanje (samoeksploataciju), kao i brisanje razlike između radnog i slobodnog vremena. O ovim problemima u sektoru kulture i umetnosti, videti publikaciju: Jana Primorac, *Od projekta do projekta. Rad i zaposlenost u kulturnom sektoru*, BLOK, Zagreb, 2021. Sve veća projektizacija rada u različitim sektorima „donosi i različite zamke, koje se očituju u individualizaciji radnih pozicija i rizika, gubljenju granica između privatne i radne sfere, pregorenosti radništva, potplaćenom radu, samoeksploataciji te utjecaju na sadržaj rada zbog zahtjeva naručitelja“ (str. 72). Dostupno na: <http://www.blok.hr/hr/izdavastvo/jaka-primorac-od-projekta-do-projekta-rad-i-zaposlenost-u-kulturnom-sektoru>

potrebna. Ako ne možemo računati na državu, koja se sve više odriče socijalnih servisa, a glad i siromaštvo su sve veći, onda se sami organizujemo ne bismo li obezbedili barem nekakvu pomoć i olakšanje onima kojima je to potrebno, dok paralelno pritiskamo državu da radi svoj posao. Ipak, pitanje je i kakvi su sve načini samoorganizacije mogući i da li ih možemo usidriti u revolucionarni horizont.

Onda kada govorimo o ne-državnim strukturama koje obezbeđuju pomoć i socijalnu reprodukciju stanovništva, ne bi li se popunile praznine u javnom sektoru, reč je o svojevrsnim „paralelnim strukturama“. O paralelnim strukturama se može govoriti i kada se radi o ograncima političkih partija. Primera radi, Antifašistički front žena (AFŽ), koji je postojao u socijalističkoj Jugoslaviji, bio je podređen Narodnom Frontu i Komunističkoj Partiji Jugoslavije (KPJ), ali organiziran kao ne-parlamentarna solidarna mreža. Preko brojnih lokalnih odbora, AFŽ je organizovao različite vrste pomoći i brige (za borce_kinje, za ranjene, za decu, za gladne...), te opismenjavanja i političke edukacije, pre svega žena. Još jedan primer veze paralelne strukture i partije, ali u američkom kontekstu, jeste primer Partije Crnih Pantera,⁵⁹ koja je organizovala edukaciju i opismenjavanje crnog stanovništva, prikupljanje odeće, pružanje besplatne zdravstvene brige najsiromašnijima, te besplatni doručak za crnu decu u školama. Paralelne strukture nisu uvek povezane s

---

59 O uzajamnoj pomoći i tzv. programu preživljavanja Partije Crnih Pantera, ali i o njihovim ambivalentnim vezama s državom i kapitalom, videti u knjizi Peera Illnera, *Disasters and Social Reproduction Crisis Response between the State and Community*. Pluto Press, 2020. U ovoj studiji se kritički analizira prebacivanje brige s države na zajednice u situacijama tzv. katastrofa (uragani, zemljotresi, poplave, pandemije, povećano siromaštvo, glad...)

progresivnim partijama, one itekako mogu biti organizovane i od strane *konzervativnih* partija.⁶⁰ A mogu biti i skroz odvezane od partija, a na tom tragu bi se mogle promišljati i solidarne kuhinje i njihovi angažmani u našem kontekstu.

U Srbiji također izostaje adekvatna socijalna politika države, štaviše, država se sve više oslanja na privatne ili civilne strukture pomoći. Civilno društvo preuzima brojne funkcije kapitalističke socijalne države, ali često na temelju apolitičnog volonterskog rada (onih koji imaju vreme i druge uslove da ga obavljaju) i eksploatacije radne snage u nevladinim i drugim organizacijama. Stoga je, za progresivno pokrete, veoma važno kako se organizuje pomoć u situacijama siromaštva i gladi na *politički* način, te da li ovaj sistem pomoći održava *status quo* (uz minimalno ublažavanje nedaća) ili nastoji na tome da se društveni uslovi promene.

Koalicije i solidarnosti: romski aktivizam

Borbe se ne vode samo u parlamentu, ali niti samo na terenu proizvodnje (u fabrikama i sl.), već i na terenu socijalne reprodukcije. Kako je u socijalnu reprodukciju (života) uključena i prehrana, solidarne kuhinje koje imaju politički horizont vode ove borbe tako što ih povezuju sa sličnim borbama. Kritički pristup formama organizovanja pomoći stoga nije razlog za pasiv-

---

60 O još nekim primerima paralelnih struktura, pored Crnih Pantera, videti video-snimak razgovora *Političke organizacije različitog ideološkog predznaka i izgradnja paralelnih struktura u društvu*, koji su vodili Marija Čaćić, Nikolina Rajković i Dragan Nikčević. Dostupno na: <https://slobodnifilozofski.com/2015/01/politicke-organizacije-razlicitog.html>

nost, već potencijal za širenje političke svijesti. Ovo bi moglo biti od značaja i za organizovanje romskih zajednica, koje bi se kroz progresivno-političke strategije i taktike morale povezivati sa drugim zajednicama i inicijativama kroz široku solidarnu mrežu.⁶¹

Strukture koje organizuju pomoć i olakšanje na temelju solidarnosti su, dakle, potencijalno polje borbe. Kroz njih je moguća izgradnja obuhvatnije solidarne mreže i artikulacija različitih borbi za bolje društvo, u kojem ne bi bilo gladi i siromaštva. Solidarne kuhinje bi mogle biti čvorno mesto i za romski aktivizam, stoga naznačujem nekoliko crtica za vizije i imaginacije:

- uključiti što više romskih aktivista u rad solidarnih kuhinja;
- organizovati *borbenu pomoć* na način koji će otvoriti mogućnosti za daljnju politizaciju i mobilizaciju svih eksploatisanih i opresiranih;
- čvrsto povezati – kroz zajedničke akcije – romske aktiviste, pedagoške asistente, zdravstvene medijatore, aktiviste u solidarnim kuhinjama i aktiviste koji sprečavaju prisilna iseljenja; povezati pomoć u prehrani sa svim vrstama pomoći (sa grupama za edukaciju i opismenjavanje, sa grupama koje pružaju pravnu pomoć, sa čitačkim grupama, sa solidarnim frizerima i lekarima, sa uslužnim i drugim radnicima, sa progresivnim lgbtiq+ kolektivima, sa migrantima i drugim obespravljenima);

---

61 Videti Platformu za romski aktivizam u publikaciji: „Romski aktivizam: realiteti i mogućnosti“, Forum Roma Srbije, 2021. Dostupno na: <https://www.frs.org.rs/romski-aktivizam-reality-i-mogucnosti/>

- solidarizovati se sa radnicima u štrajku ili čak povezati štrajkovanje jednih radnika sa drugim radnicima; pripremati obroke za radnike_ce dok su u štrajku, te pomagati da se prikupe sredstva za štrajkački fond; sve radnike u štrajku povezati i sa skupljačima sekundarnih sirovina (koji su uglavnom pripadnici romskih zajednica); nastojati na sindikalnom organizovanju svim radnika;
- nastavljati kritiku, proteste i pritiske na državu i Centre za socijalni rad da obavljaju svoj posao; organizovati susrete na kojima će se povezivati sindikalisti, zaposleni u Centru za socijalni rad ili oni koji istražuju modele socijalnih politika, zajedno sa romskim aktivistima, te aktivistima iz solidarnih kuhinja;
- ukoliko veći broj žena koje su majke ne može da prisustvuje nekom događaju, paralelno organizovati odbor koji će čuvati njihovu decu dok traje akcija, a za tu skrb i brigu neće biti zadužene samo žene (jer to nije „ženski“ posao) nego svi drugovi i drugarice; organizovati prevoz i hranu za stanovnike romskih naselja, kako bi prisustvovali akcijama, skupovima i razgovorima...

Solidarne kuhinje bi mogle da doprinesu svakoj progresivno-političkoj akciji ili organizovanju susreta gde se ljudi upoznaju, razgovaraju, povezuju vlastite probleme sa problemima drugih, te – uz nutritivno vredne tople obroke – otvaraju mogućnosti za zajedničke borbe. Postoje razlike u prioritetima različitih zajednica, s obzirom na različite klasne, rasne, rodne i etničke pozicije, ali ono što povezuje sve opresirane grupe je

zajednički neprijatelj – logika kapitala. Zbog logike stvaranja kapitalističkih lanaca vrednosti većina ljudi je eksploatirana i opresirana. Stoga bi i fokus romskog aktivizma u sprezi sa solidarnim kuhinjama mogao biti na čvorovima gde se borbe ukrštaju. Umjesto ublažavanja problema gladi putem filantropskog optimizma, te daljnjeg održavanja sistema sa idejom da je moguće „kapitalizam s ljudskim licem“, mnogo je važnije usmeriti rad na promenu samog sistema proizvodnje, u skroz drugačijem i pravednijem pravcu, a radi stvaranja društva u kojem niko ne sme biti gladan. Na tom tragu, volonterski rad postaje aktivistički rad, politički rad, odnosno revolucionarni rad.

BIOGRAFIJE

Predrag Momčilović je istraživač, novinar i aktivista koji radi i deluje u Srbiji, promišljajući globalne i lokalne probleme i njihova rešenja u spektru levo-zelene ideologije i politike. U fokusu rada su mu društveni aspekti klimatskih promena, teorija odrasta, politička ekologija, demokratizacija energetike i autonomija poljoprivrede. Autor je knjige „Vazduh kao zajedničko dobro“.

Jasmina Barčić je diplomirana ekonomistkinja i članica „Foruma Roma Srbije“. Angažovana je u programima u sferi političke edukacije, piše tekstove sa fokusom na ekonomske i političke uticaje na položaj romske zajednice, posebno u vezi sa pitanjima zapošljavanja, obrazovanja, položaja sakupljača sekundarnih sirovina, te ekonomskog uticaja na kulturu i tradiciju. Radi sa romskom zajednicom na samoorganizovanju i zajedničkom pronalaženju rešenja za poboljšanje njenog celokupnog položaja.

Iva Barčić je muzičar koji živi u Nišu i svakodnevno se bori protiv diskriminacije nad Romima i Romkinjama.

Dejan Marković je politikolog iz Beograda, koji već dvadeset godina radi u oblasti socijalnih i manjinskih pitanja. Takođe je dugogodišnji aktivista i osnivač „Foruma Roma Srbije“ i mreže

civilnih organizacija koje se bave pitanjima prava Roma. Radio je kao konsultant na nekoliko projekata u oblasti socijalne inkluzije i ljudskih prava, uključujući i nekoliko projekata koje su implementirali OEBS i Stalna konferencija gradova i opština. Od 2020. do oktobra 2022. godine radio je u GIZ kancelariji u Srbiji na poziciji koordinatora projekta za program urbane inkluzije i socijalnog stanovanja.

Miljana Marić Ognjanović je doktorandkinja socijalne politike i socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Zaposlena je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na programu za socijalni rad, gde je prethodno masterirala na Odesku za psihologiju. Članica je „Forum Roma Srbije“ i angažovana je projektu Centar za romsku zajednicu. Njena uža naučna i praktična oblast su porodični odnosi i kvalitet staranja u porodicama iz vulnerabilnih grupa.

Robert Kasumović je magistar farmacije, novinar, istraživač i dugogodišnji aktivista. Autor je brojnih istraživanja o publikacija u okviru „Forum Roma Srbije“. Autor je na portalu Mašina.

Danilo Ćurčić je pravnik i programski koordinator nevladine organizacije „A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava“, koja radi na unapređenju ekonomskih i socijalnih prava za najugroženije. Završio je osnovne studije prava na Univerzitetu u Beogradu, a kao Chevening stipendista i master studije ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava na Univerzitetu u Eseksu. Poslednjih nekoliko godina njegov rad je fokusiran na pravo na adekvatan životni standard, sa posebnim osvrtom na pravo na

stanovanje, kao i na pitanja digitalizacije socijalne zaštite i njenog uticaja na najugroženije.

Maja Solar je doktorirala filozofiju. Bavi se društvenom i političkom teorijom, piše poeziju i prozu. Članica je teorijsko-političkog kolektiva „Gerusija“ i medijskog portala „Slobodni Filozofski“. Autorka je više od četrdeset naučnih radova iz društvene i političke teorije. Oblasti interesovanja: marksizam, teorija socijalne reprodukcije, teorije rada, teorije vlasništva, teorije luksuza, istorija socijalizma, rasa i (anti)rasizam, te kvir-marksističke, anti-rasističke i anti-karceralne struje feminizama. Zalaže se za borbe koje ne brišu klasnu optiku i koje oslobađaju sve potlačene, različitih seksualnosti i tjelesnosti, te za proizvodnju kolektivnog znanja koje će uistinu biti transformativno.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.662(=214.58)(497.11)

ROMSKE zajednice u vreme krize: pomoć i(li) politika? / [urednica Maja Solar]. - Beograd : Forum Roma Srbije, 2023 (Beograd : Digital Art Company). - 91 str. ; 21 cm

“Publikacija je nastala uz podršku Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe kao deo projekta programa političke edukacije Foruma Roma Srbije za 2023. godinu.” --> kolofon. - Tiraž 400. - Str. 4-11: Urednički predgovor / Maja Solar. - Biografije: str. 89-91. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-900647-7-9

а) Роми -- Друштвено-економски положај -- Србија -- Зборници

COBISS.SR-ID 132541193

Forum Roma Srbije, 2023.